

Національна академія державного управління
при Президентіві України

Кафедра державної політики та управління
політичними процесами

Інституціональні особливості та технології сучасних політичних процесів

Курс лекцій і методичних матеріалів
до модуля навчальної дисципліни

Київ
2008

Схвалено Вченою радою Національної академії державного управління при Президентіві України (протокол № 147/7-13 від 3 липня 2008 р.)

Укладачі :

Е. А. Афонін, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ;

В. М. Козаков, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ;

Л. М. Усаченко, кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ.

Рецензенти :

В. В. Голубь, доктор наук з державного управління, професор, заступник директора Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ;

О. І. Вишняк, доктор соціологічних наук, завідувач відділом Інституту соціології НАН України.

Інституціональні особливості та технології сучасних політичних процесів : Курс лекцій і метод. матеріалів до модуля навч. дисципліни / Уклад. : Е. А. Афонін, В. М. Козаков, Л. М. Усаченко. - К. : НАДУ, 2008. - 108 с.

Видання містить конспект лекцій та методичних матеріалів з тематики однойменного навчального модуля спеціалізації за спеціальністю "Державне управління". Основна увага лекцій зосереджується на інституціональному аспекті політичної системи, особливостях та технологіях управління сучасним політичним процесом. Практичні заняття орієнтовані на активні методи навчання. Матеріали доповнюють тематика творчих робіт і рекомендована література (основна, нормативна, додаткова та адреси рекомендованих сайтів).

Для слухачів і викладачів системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців.

УДК 351.858:37.017.92

© Афонін Е. А., Козаков В. М., Усаченко Л. М., укладання, 2008

© Національна академія державного управління при Президентіві України, 2008

ПЕРЕДМОВА

Україна вже другий десяток років поспіль переживає кризу, яка має системний характер. Сьогодні вже більш-менш реалістично оцінюються перспективи щодо виходу країни з кризи, ніж на початку, коли всерйоз сприймалися програми на кшталт "500-днів" Явлінського-Шаталіна. Адже зрозуміло, що суспільна система в реальному історичному процесі приходять до впорядкованості своїх структур, до балансу суспільних сил, соціальних інститутів, форм соціальної взаємодії - через перехідний стан суспільства, що йому характерна суперечливість тенденцій розвитку, невпорядкованість соціальності структур, розбалансування окремих сфер та їх взаємодії.

Перш ніж прийти до рівноваги, кожна підсистема суспільства або її окремі елементи зазнають структурної перебудови, вибираючи оптимальний для даного історичного моменту режим діяльності. Саме такі процеси характерні для систем, що самоорганізуються. До них належить суспільство.

Процес впорядкування суспільної системи цілком доречно розглядати через інституціоналізацію. До останнього часу інституціоналізація та інституційне середовище не були предметом спеціальних досліджень і розглядалися лише в контексті завдань, пов'язаних із вивченням питань розвитку політичної системи та політичних процесів. Проте прискорення розвитку соціальних процесів, що ми його спостерігаємо від ХХ ст., є серйозним фактором, який підвищує значимість інституційної складової. Інституціональні зміни дедалі частіше стають предметом спеціальних досліджень, що провадяться не тільки на макро- чи мезорівнях. Останнім часом аналіз стану і динаміки інституціональних змін став складовою процедури стратегічного планування.

Саме тому автори методичних матеріалів акцентують свою увагу на проблемі інституціоналізації особливостей політичних процесів у державі та суспільстві в цілому.

Метою навчальної дисципліни "Інституціональні особливості та технології сучасних політичних процесів" є формування у слухачів сучасних теоретичних і практичних знань, умінь і навичок розуміння особливостей інституціональних перетворень політичної системи та технологій здійснення політичного процесу в сучасній Україні.

Завдання навчальної дисципліни полягають в опануванні слухачами комплексами умінь, що забезпечують їх спроможність:

- *розуміти* історичну логіку становлення та розвитку соціальних інститутів у країнах розвинутої демократії.

- *визначати* інституціональні засади, структурно-функціональні та типологічні особливості сучасного управління політичними процесами;

- *застосовувати* знання політичних технологій та менеджменту при вирішенні проблем державно-політичного врядування та адаптації України до світових демократичних стандартів;

- *здійснювати* державницький вплив на суб'єктів політичного процесу.

Курс побудовано на читанні лекцій із застосуванням різних їх методичних варіантів (класична лекція, лекція у двох, лекція з наперед запрограмованими помилками, лекція-прес-конференція тощо), проведенні семінарських і практичних занять із застосуванням методик активного навчання. Ключовим елементом навчальної стратегії є виконання самостійної роботи та індивідуальних завдань (творчих робіт) для підготовки до семінарських та практичних занять, обміну думками, фіксованих доповідей тощо.

Оцінювання успішності засвоєння матеріалу модуля здійснюється під час поточного контролю (30%), оцінювання творчих робіт (40%) та контрольного випробування шляхом тестування (30%).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН МОДУЛЯ

Кількість годин всього - 90

Аудиторні години - 60

Самостійна робота - 30

		Лекції	Практичні	Семінарські	Самостійна робота
Зміст		22	16	22	30
1.	Тема 1. Політичні системи сучасного суспільства: функціонування та розвиток. Концептуальні засади, зміст, структура та функції політичних систем. Типологія політичних систем. Конституційні засади та особливості становлення та розвитку політичної системи України. Напрями та механізми реформування політичної системи України. Інституціональні особливості політичної системи України.	1	-	2	1
2.	Тема 2. Політичні процеси. Сутність та типи політичних процесів. Політична модернізація. Демократичні чинники та механізми політичних процесів.	1	-	2	1
3.	Тема 3. Управління політичними процесами. Сутність, зміст функціональні особливості політичного управління. Змістовні та функціональні особливості управління політичними процесами. Адміністративно-територіальна реформа: політичний контекст, концепції та проблеми.	1	-	2	1
4.	Тема 4. Технології та механізми управління політичними процесами. Поняття технологій та механізмів управління політичними процесами. Зміст та поняття політичних технологій. Типологія політичних технологій.	1	-	2	2
5.	Тема 5. Технології прийняття та впровадження політичних рішень. Поняття та зміст політичних рішень у сфері державного управління. Кризові та антикризові технології. Етапи прийняття політичних рішень.	1	-	2	2
6.	Тема 6. Технології контролю й управління політичними конфліктами. Змістовні та структурні особливості політичних конфліктів. Технології запобігання, врегулювання та вирішення конфліктів.	1	-	2	2
7.	Тема 7. Інформаційні технології. Інформаційні технології у прийнятті політичних рішень. Технології агітаційно-пропагандистського й маркетингового типу.	1	-	2	2
8.	Тема 8. Вибірчі технології. Вибірчий процес й виборча компанія. Структурні складові виборчої компанії. Тактика виборчої компанії.	1	-	2	2

9.	Тема 9. Політичне прогнозування й політичне консультування як політичні технології. Сутність та особливості політичного аналізу. Методи політичного аналізу. Політичне консультування.	1	-	2	1
10.	Тема 10. Політичний маркетинг. Визначення політичного маркетингу, його зміст і функції. Основні складові політичного маркетингу. Засоби і методи дослідження політичного ринку і особливості проведення політичного маркетингу в сучасній Україні.	1	-	2	1
11.	Тема 11. Політичний менеджмент. Поняття політичного менеджменту та його складові. Процес прийняття політичних рішень. Інформаційно-функціональна модель прийняття політичного рішення. Вимоги до формування команди. Функціональні, соціально-психологічні та організаційно-правові особливості здійснення політичного менеджменту в Україні.	1	-	2	1
12.	Тема 12. «Ділова корзина» - «Політична та адміністративна реформа як умова і чинник демократизації українського суспільства».	-		2	2
13.	Тема 13. «Мозковий штурм» - «Аналіз сучасних політичних процесів та їх вплив на політичну реформу України».	-		2	2
14.	Тема 14. «Метод 635» - «Проблеми, суперечності та перспективи удосконалення управління політичними процесами в Україні».	-		2	2
15.	Тема 15. Ділова гра - «Всеукраїнський референдум».	-		2	2
16.	Тема 16. Ситуаційно-рольова гра - «Виборчі технології».	-		2	2
17.	Тема 17. Ділова гра «Методика організації громадських слухань»	-		2	2
18.	Тема 18. Круглий стіл - «Стратегія реформування політичних інститутів суспільства: загальні закономірності та українські реалії».	4			2

ЧАСТИНА І. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Політичні системи сучасного суспільства: функціонування та розвиток

Політичні системи суспільства досліджувались здавна, починаючи від Арістотеля. Але вагомих результатів було досягнуто лише в ХХ ст. завдяки зусиллям таких вчених, як: Т.Парсонс, Г.Алмонд, Д.Істон, Р.Даль та ін. Особливого піднесення дослідження політичної системи отримали після застосування 1953 р. професором Чиказького університету (США) Д. Істоном методу системного аналізу (головні його роботи: "Політична система" і "Системний аналіз політичного життя").

Політична система - це цілісна, упорядкована система відносин, дій, ідей, цілей, методів і інститутів, пов'язаних з політикою, з її розробкою та практичним здійсненням. Політична система суспільства - це складна, багатогранна система відносин державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють політичні функції, пов'язані із захистом інтересів певних класів та соціальних груп. Аналізуючи цю проблему, американський політолог Р.Даль вважає, що політична система включає такі головні компоненти, як влада, керівництво або авторитет. Сутність політичної системи, на його думку, полягає в регламентації поведінки людей. А ця регламентація реалізується за допомогою політичної влади. Ось чому "центральною елементом, стрижнем політичної системи є політична влада, подібно до того, як у економічній системі таким елементом є власність".

Політична система є однією з частин (або підсистем) сукупної суспільної системи. Вона взаємодіє з іншими її підсистемами: соціальною, економічною, ідеологічною, етичною, правовою, культурною тощо.

Типологія політичних систем. Класифікація (типологізація) політичних систем здійснюється за певними ознаками, характеристиками, формами і типами. Ця практика була започаткована ще за Платона, який вирізняв монархію, аристократію та демократію. Розширив класифікацію форм правління Арістотель, запропонувавши шість типів політичних систем: монархія - тиранія, аристократія - олігархія, політія - демократія. З ускладненням по-

літичної системи, набуттям нею структурних рис марксизму, спираючись на класові пріоритети, виводив типологію політичних систем на основі суспільно-економічних формацій (первісне суспільство, рабовласницьке, феодальне, буржуазне, соціалістичне).

Спираючись на структурно-функціональний підхід, американський політолог Г.Алмонду запропонував у 50-х рр. ХХ ст. 4 типи політичних систем, критерієм диференціації яких став тип політичної культури. Зокрема: 1) англо-американський тип, політична культура якого спирається на цінності свободи особистості, добробуту, соціальної безпеки, економічного лібералізму, світоглядного індивідуалізму тощо; характерними рисами цього типу є чіткий розподіл влад, наявність механізму стримувань і противаг, висока організованість, стабільність; 2) континентально-європейський, для якого характерні фрагментарна політична культура, співіснування традиційних і нових культур (ФРН, Австрія, Швейцарія), нерівномірне розповсюдження і розвиток окремих субкультур; домінування елементів, притаманних англо-саксонській політичній системі, поєднується з впливом традицій і структур, що успадковані з доіндустріальної епохи; 3) доіндустріальний і частково індустріальний типи, що також мають "змішану" політичну культуру, але водночас і вищий рівень насилля, нечіткий поділ влади, нижчий рівень інтелекту і раціоналізму в рішеннях і діях; 4) тоталітарний тип, який виключає політичну самодіяльність, жорстко контролює соціальні комунікації і реалізує примусовий тип політичної активності.

В сучасній західній політичній науці сьогодні розрізняють такі типи політичних систем:

- військові та громадянські;
- консервативні й ті, що трансформуються;
- закриті й відкриті (в основу покладено ступінь і глибину зв'язків із зовнішнім світом);
- завершені й незавершені (основний критерій - наявність усіх складових);
- мікроскопічні, макроскопічні та глобальні;
- традиційні й модернізовані;
- демократичні, авторитарні й тоталітарні.

Існуючі типології політичних систем є умовними. "Чистого" типу політичних систем не існує. Всі вони є результатом наукового осмислення й інтелектуальних зусиль людей, що живуть у певний час і в певному місці. До того ж політична система суспільства - це складне соціально-природне утворення, особливості якого ви-

значаються історичними, економічними, культурними та іншими умовами.

Проте всі політичні системи характеризуються своєю функціональною спроможністю. Функціональним аспектом політичної системи суспільства є політичний режим.

Політичний режим - це способи й методи здійснення політичного владарювання, порядок взаємовідносин громадянського суспільства та політичної влади¹. Він включає спосіб і порядок формування представницьких органів влади, взаємовідносини між гілками, центральним і місцевим рівнями влади, умови діяльності політичних партій інших громадських організацій і масових рухів, правовий статус особистості і порядок функціонування правоохоронних органів. На політичний режим впливають рівень політичної стабільності суспільства і співвідношення політичних сил, історичні та соціокультурні традиції суспільства. Ці фактори покладено в основу типології політичних режимів.

Класифікувати політичні режими намагалися і представники української політичної думки. Так, у своїх "Листах до братів-хліборобів" В. Липинський виділяє три типи політичних режимів: 1) демократія з республікою; 2) охлократія з диктатурою; 3) класократія з правовою - "законом обмеженою і законом обмежуючою" - монархією.

Демократичний режим - це найбільш прогресивний політичний порядок, оскільки він створює умови для справжньої свободи особистості, її творчості й самовизначення в усіх сферах діяльності. За умов демократичного режиму "індивіди домагаються влади для прийняття рішень засобами конкурентної боротьби за голоси народу", отже, "демократія є правлінням політика". Характерними ознаками демократичного політичного режиму є: виборність органів державної влади, її поділ на законодавчу, виконавчу й судову гілки, широкий спектр прав та свобод громадян, захист та гарантування цих прав, діяльність недержавних суспільно-політичних організацій як рівноправних партнерів держави, політичний плюралізм, гласність, широкі можливості для особистості впливати на процес прийняття та здійснення політичних рішень.

Авторитарний режим базується на безумовному підпорядкуванні владі. Заміна керівних кадрів здійснюється через кооптацію, а не передвиборну конкурентну боротьбу між кандидатами

¹Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства / За заг. ред. А.Пойченко, В. Ребкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006.

на відповідальні державні посади. За таких режимів немає (або вони ігноруються) встановлених законом процедур, унаслідок чого припинення та передавання влади часто є результатом насильства, конфронтації, а не інституціоналізації. За такого режиму неподільно панує виконавча влада. Парламент хоч і зберігається, але, як правило, значну його частину призначають, а не обирають. Він перетворюється на дорадчу установу при главі держави, котрий у більшості випадків сам посідає всі ключові державні посади. Основні методи державної діяльності - накази й команди. Особистість утрачає здатність до самостійних суджень і дій, сліпо підкоряючись авторитету.

Тоталітарний режим є найбільш реакційним. Він забезпечує насильницьке політичне панування групи "вибраних", яких очолює "вождь" (фюрер, дуче). Основні ознаки цього режиму: тотальний контроль за всіма сферами життя суспільства, заборона конституційних прав і свобод, демократичних організацій, репресії, мілітаризація суспільного життя, панування однієї загальноновизнаної ідеології. За умов тоталітаризму особистість цілком підкорено владі.

Політична культура. У політику люди (суб'єкти політики - особистості, соціальні групи, верстви, класи, народності, нації) завжди привносять частину свого внутрішнього світу, надій, сподівань, інтересів, уявлень про сенс життя та щастя. Це виявляється в політичній культурі - в політичних поглядах, ідеях, теоріях, у політичних платформах і програмах, у політичних рішеннях, у політичній поведінці.

Політична культура - надзвичайно важливий компонент політичної системи, оскільки світ політики не існує без людини, наділеної свідомістю. Від того, які політичні й моральні принципи (ціннісні орієнтації) вибирає особистість у процесі політичної діяльності, залежить ефективність політики, а отже, і життя суспільства в цілому, його прогрес.

Політичні системи тісно пов'язані з соціальним середовищем, в якому вони функціонують і розвиваються. Власне, соціальне середовище зумовлює способи реалізації влади, сукупність прийомів, засобів і методів її здійснення. Україна, як й інші постсоціалістичні країни, перебуває на етапі системної трансформації своєї суспільно-політичної системи. Відповідно перед суспільством постало питання, якою має бути політико-ідеологічна доктрина державотворення.

Щодо цього окреслилося два підходи. Прихильники одного з підходів, спираючись на національно-етнічну платформу розвитку України, стверджують, що "оптимальною формою організації буття нації на сучасному етапі може бути тільки національна держава". Адже молода українська державність є не просто наслідком розпаду радянської імперії, а закономірним історичним підсумком багатовікової боротьби українського народу за збереження власної етнокультурної ідентичності та побудову національної незалежної держави як найдієвішого чинника консолідації української нації. Проте в багатонаціональній державі, якою є Україна, національна ідея - надто делікатний інструмент, невміле поводження з яким може зруйнувати соціально-політичну стабільність.

Прихильники іншого підходу вважають, що пріоритет у державотворенні має належати громадянсько-правовій ідеї. Адже в Україні суб'єктом права на самовизначення проголошено не націю, яка дала назву країні, а її народ, не етнічну спільність, а поліетнічне громадянське суспільство. За громадянським принципом, який відображено в Конституції України, формуються владні структури, здійснюється адміністративне і військове будівництво.

Водночас національна ідея, за словами академіка П.Толочка, не етнічна, а державно-політична категорія. Для національної ідеї, спроможної консолідувати народ України на будівництво нового суспільного устрою, потрібна політична нація, до якої в Україні належать українці, росіяни, білоруси, румуни, угорці, євреї, кримські татари та інші етнічні групи. Становлення політичної нації можливе лише на загальноцивілізованих принципах громадянського суспільства. І лише їй під силу вивести з кризи національну економіку, науку, освіту, культуру, підняти до рівня державної українську мову, сприяти розвитку мов інших етнічних груп, позбутися відчуття меншовартості тощо.

Прийняття Конституції України (1996) символізувало становлення в нашій країні нового типу політичної системи, заснованої на поділі політичної влади на законодавчу, виконавчу та судову й механізмах стримувань і противаг. З цього часу відбувається активний процес втілення конституційних принципів у діяльності всіх органів влади. На жаль, вони залишаються меншою мірою реалізованими на регіональному рівні влади та в органах місцевого самоврядування.

Звичайно, на ефективність нової політичної системи впливають різні чинники - від особистих уподобань, розумінь консти-

туційних положень, до законодавчого унормування владних відносин. Добре відомо й те, що досконалості меж не існує і хто хоче, той шукає шляхів взаємодії, досягнення консенсусу.

Однак останні зміни до Конституції України не знімають проблеми політичної реформи як у власне політичній, так і в законодавчій площині. Маючи принципово відмінні, нові правила, головним стає їх запровадження в площину конкретних процедур і рішень. Верховній Раді, Президенту й уряду України ще не раз доведеться зіткнутися з безліччю проблем і законодавчих неузгодженостей. Гостроти ситуації може додавати значне посилення ролі партій у вітчизняній політичній системі.

Проте мова йде не лише про політичну кризу, але й про шляхи запобігання кризовому перебігу подій, небажаним колізіям за умови ствердження чітких норм і положень у відповідних законах про Президента, уряд, регламент роботи Верховної Ради України, про опозицію тощо. Адже мета політичної реформи в Україні - посилення демократичної складової суспільства, зміцнення інститутів демократії. Саме тому в політиці мають бути задіяні всі механізми демократичного поступу.

У відповідних законах необхідно закріпити розподіл функцій глави держави та голови уряду, визначені в Конституції, а також механізми їхньої реалізації. Слід також чітко виписати процедури формування й відставки уряду чи окремих його членів, процесу опрацювання й затвердження урядових рішень тощо. Не менш важливим у здійсненні політичної реформи є завдання формування культури політичного діалогу, яка здебільшого існує в багатьох країнах.

Інституціональні особливості політичної системи України складаються як історично, так і під впливом факторів, що змагаються в суперечливому суспільно-трансформаційному процесі. Особливості системи політичних інститутів сучасної України характеризують наступні риси:

а) хитка рівновага політичної системи, її податливість у бік нестабільності та конфліктів між основними політичними акторами, в тому числі в структурі державного апарату та між різними регіонами;

б) поки що низькі темпи соціальних процесів і недостатня готовність до сприйняття соціальних новацій; багато в чому це пояснюється молодістю системи, майже відсутністю традицій і досвіду самостійного функціонування держави. До того ж істо-

ричні традиції державного суверенітету практично не пов'язані з сучасними проблемами суспільства;

в) централізованість з елементами регіоналізації та децентралізації політичної системи України; система не здійснює повного комплексу функцій, необхідних для забезпечення сталого розвитку суспільства;

г) властивість ознак "перехідної" правової системи - від неправового до правового типу політичної системи, в якій методи нормативного правового регулювання переважають над методами безпосереднього використання цільових актів органів політичної влади.

І все ж для більшості населення політична система здебільшого є легітимною і водночас такою, що діє в умовах надзвичайної суспільної ситуації. Причому надзвичайність обставин поки що характеризує усі сфери суспільства:

- природне (фізичне й біологічне) середовище, промисловість й сільське господарство, де ще панують нераціональні моделі природокористування і внаслідок чого значних втрат зазнає загальний генофонд народу;

- економіка має перекіс у бік деградації структур відтворення структур життєдіяльності соціуму;

- сфера культури, передусім освіти, не забезпечує повноцінного відтворення загальної культури, не відповідає прогресивним стандартам та потребам прискореного соціального розвитку; спостерігається подальша ерозія масової "практичної моралі", перебування людей в ситуації "культурного шоку", пов'язаного з швидкими змінами панівних офіційних міфів і відсутністю чіткої національної ідеї;

- не сформована система ефективних відносин України з іншими державами і міжнародним співтовариством.

Особливістю політичної системи сучасної України є також перехід до впровадження консенсусної моделі вирішення соціальних конфліктів, миролюбність і неагресивність, несформованість власної системи забезпечення національних інтересів.

Політична система України поки що не здатна забезпечити зростання рівня і якості добробуту основних верств населення.

Політична система України є світською, на відміну від атеїстичної або релігійної.

Політична система України етатизована (одержавлена) із заниженим інтелектуальним рівнем політики, з перебільшенням

"реформованої" традиційної номенклатури, що включена в контроль над "каналами розподілу" суспільних ресурсів і "нуворишів", здатних "стимулювати" в необхідному для них напрямку діяльність політиків і бюрократичного апарату. Цим багато в чому пояснюється те, що Україна станом на 2008 р. посіла 118 місце з 180 країн світу за індексом сприйняття рівня корупції.

В структурі політичних інститутів і політичній організації України провідне місце займає держава, яка є сувереном влади (верховенством влади в межах державних кордонів і незалежності ззовні) і поки що традиційно зберігає монополію щодо репрезентації всього суспільства. Нинішній стан державної влади знаходить своє відповідне відображення в чиновниках, армії, адміністративних органах, органах правопорядку, судах та ін.

Водночас держава об'єктивно є всеосяжною, універсальною політичною організацією суспільства, що має оберігати економічні основи суспільства, охороняти умови використання всіх ресурсів: людських, матеріальних, природних в інтересах розвитку всього суспільства, утримувати в покорі супротивників і порушників законів, піклуватися про вчасне усунення соціальних суперечностей.

Питання для обговорення

1. Визначте особливості функціонування політичної системи сучасної України.
2. Визначтесь щодо необхідності першочергових змін до Конституції України.

Рекомендована література

1. Гонюкова Л. В., Логунова М. М. та ін. Суспільно-політичні реформи. - К.: Міленіум, 2003. - 196 с.
2. Льчишин Л. Політичний процес: сутність та методологія дослідження в зарубіжній політичній науці // Вісн. Львів. ун-ту. - 2005. - Вип. 8. - С. 239-246. - (Сер.: Філософ. науки).
3. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства / За заг. ред. А.Пойченка, В.Рибкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006.
4. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.

5. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський; [ред. К. Гломозда]. - К.: Дух і літера, 2003. - 767 с.

6. Політологія: Навч. посіб. для вузів / Упоряд. та ред. М.Сазонов. - Х.: Фоліо, 1998. - 735 с.

7. Рибкала В.А., Шкляр Л.С. Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.

8. Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под общ. ред. В.С.Бакирова, Н.И.Сазонова. - Х.: ХНУ им. В.Н.Каразина, 2005. - 592 с.

9. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография. - Х.: Константа, 2006. - 352 с.

Тема 2. Політичні процеси

Характеристика політики як процесу (процесуальний підхід) дозволяє побачити особливі грані взаємодії суб'єктів із приводу державної влади. Однак у силу масштабності політичного процесу, що збігається з усією політичною сферою, деякі вчені ототожнюють його або з політикою в цілому (Р. Доуз), або з усією сукупністю поведінкових акцій суб'єктів влади, зміною їх статусів і впливів (Ч.Мерріам). Прихильники ж інституціонального підходу пов'язують політичний процес із функціонуванням і трансформацією інститутів влади (С.Хантингтон), а автор системного підходу Д.Істон розуміє його як сукупність реакцій політичної системи на виклики навколишнього середовища. Р. Дарендорф наголошує на динаміці суперництва груп за статуси й ресурси влади, а Дж.Мангейм і Р. Рич трактують його як складний комплекс подій, що визначає характер діяльності державних інститутів і їх вплив на політичний процес.

Збігаючись за своїми масштабами з усім політичним простором, політичний процес поширюється не тільки на конвенціональні (договірні, нормативні) зміни, що характеризують поведінкові акції політичних акторів, норми й правила політичної гри, відносини й механізми конкуренції за державну владу. Водночас політичні процеси охоплюють і ті зміни, що свідчать про порушення суб'єктами їх рольових функцій, зафіксованих у нормативній

базі, перевищення ними своїх повноважень, вихід за межі своїх політичних ніш тощо. Тим самим до змісту політичного процесу додаються зміни, які мають місце в діяльності суб'єктів, що не розділяють загальноприйняті стандарти у відносинах з державною владою, наприклад, діяльність партій, що перебувають на нелегальному становищі, тероризм, кримінальні діяння політиків у сфері влади тощо.

Відбиваючи зміни, що склалися, а не тільки заплановані, політичні процеси час від часу виявляють ненормативний характер, спричинений наявністю в політичному просторі різноманітних форм руху (хвильового, циклічного, лінійного, інверсійного та ін.), що мають власну логіку розвитку й способи трансформації політичних явищ. Комбінація цих форм руху, власне, й позбавляє політичні явища нормативної визначеності й передбачуваності. З цієї точки зору політичний процес є сукупністю глобальних чи локальних трансформацій соціальних інститутів, відносин і діяльності політичних суб'єктів, які здійснюються під тиском різноманітних факторів, що не можуть бути чітко визначені, а тим більше прогнозовані.

У той же час кожний тип політичних змін має власну ритміку (циклічність, повторюваність), сприятливі та несприятливі періоди взаємодії суб'єктів, структур, інститутів. Скажімо, електоральний процес формується в контексті виборчих циклів, які задають рамки політичної активності населення під час висування кандидатів у законодавчі або виконавчі органи влади, обговорення їх кандидатур, обрання й здійснення контролю за їх діяльністю. Зрозуміло, що рішення правлячих політичних партій слабкувато стимулюють політичний процес в той час, як реальна реформація суспільних відносин має вирішальний вплив на характер функціонування державних установ, способи політичної участі населення, їх впливу на рішення вищих органів керування. Певну "розірваність" ритму політичного процесу здатні задати військові перевороти, міжнародні кризи, стихійні лиха тощо.

Зазначені особливості політичного процесу суттєво урізноманітнюють його типологію. Так, із змістовної точки зору виділяють внутрішньополітичні й зовнішньополітичні (міжнародні) процеси, які різняться специфікою їх предметної сфери, способом взаємодії суб'єктів, особливостями функціонування інститутів, закономірностей та тенденцій розвитку політичного процесу. З огляду на значимість для суспільства тих або інших форм полі-

тичного регулювання соціальних відносин політичні процеси можна підрозділити на базові й периферійні. Перші з них характеризують ті різноманітні зміни в різних областях політичного життя, які стосуються модифікації її базових, системних властивостей. До них можна віднести, наприклад, політичну участь, що характеризує способи відносин широкого суспільного загалу з державою, форми перетворення соціальних інтересів і вимог населення.

Політичні процеси можуть відбивати зміни, що протікають у явній або прихованій формах. Приміром, явний політичний процес характеризується тим, що інтереси груп і громадян систематично виявляються в їхніх публічних домаганнях до державної влади, яка, у свою чергу, робить доступними для суспільного контролю фази підготовки й прийняття управлінських рішень. На противагу відкритому прихований, тіньовий процес базується на діяльності непублічних політичних інститутів і центрів влади, а також на владних домаганнях громадян, не артикульованих у формі звернень до офіційних органів державного управління. Політичні процеси розділяються також на відкриті й закриті. Останні означають той тип змін, що однозначно може бути оцінений у рамках критеріїв краще/гірше, бажане/небажане і т.ін. Відкриті ж процеси демонструють тип змін, що не дозволяє їх оцінити, як - позитивні чи негативні.

Важливим є поділ політичних процесів на стабільні й перехідні. Стабільні політичні процеси характеризують чітко окреслену спрямованість змін, перевагу певного типу владних відносин, форм організації влади, що забезпечують стійке відтворення політичних відносин, навіть в умовах опору з боку тих або інших сил і тенденцій. Зовні вони можуть характеризуватися відсутністю воєн, масових протестів й інших конфліктних ситуацій, що загрожують поваленням або зміною правлячого режиму. Нестабільні ж процеси не мають переваг тих або інших базових властивостей організації влади, що виключають можливість якісної ідентифікації змін.

Політична модернізація. Англійське слово *modern* означає новий, сучасний, *modernize* - удосконалити, оновлювати, змінювати відповідно до новітніх вимог. У тлумачному словнику англійське дієслово *to modernize* означає надання чому-небудь сучасного стилю, вигляду; застосування сучасних напрямів, ідей тощо. Поняття модернізації охоплює дослідження кардинальних суспільних змін у різних вимірах: 1) модернізація суспільно-історична (ранньокapіталістична модернізація у країнах західної цивілізації; модернізація

в умовах бюрократичного державно-монополістичного капіталізму і сучасні зміни у країнах, які ще відстають від передових); 2) модернізація суспільства як системи (синхронний аналіз економічних, соціально-політичних і культурних аспектів модернізації); 3) модернізація людської особистості².

У політико-психологічному словнику терміну "модернізація" надається визначення development on modern lines - тобто "розвиток нових напрямів". Дієслову to modernize ставляться у відповідність синоніми: bring into the twentieth century, bring up to date, remake, remodel, renew, renovate, revamp³. Українська мова наділяє ці слова такими аналогами: перенести у ХХ століття, привести у відповідність із сучасними вимогами, переробити, робити наново, реконструювати, оновити, реставрувати, замінити на нове, відродити, відновити, оновити, поправити, виправити, змінити, скорегувати, модифікувати, удосконалити.

Отже, за етимологією *під модернізацією слід розуміти такий розвиток суспільства, в ході якого виникають і затверджуються відносини й інститути сучасного типу*. Всі ці визначення припускають наявність певного об'єкта модернізації, як правило, - органів державної влади та політичного режиму в цілому, який можна оновлювати, ремонтувати, замінювати тощо.

Власне, модернізація, на відміну від інновації, завжди стосується чогось, що вже існує. З іншого боку, інновація як складова частина процесу модернізації визначається як "процес змін, пов'язаних із створенням, визнанням або впровадженням нових елементів (або моделей) матеріальної і нематеріальної культур в певній соціальній системі", і як "створення, розповсюдження і застосування нового засобу, котрий задовольняє потреби людини і суспільства і викликає разом з тим соціальні та інші зміни"⁴.

У політичній науці існує низка підходів до дослідження феномена модернізації. Так, Г. О'Доннелл⁵, розглядає даний феномен у трьох сенсах:

²Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: В.П.Андрющенко та ін. - К.: Знання України, 2002. - С. 371.

³Ольшанский Д.В. Политико-психологический словарь. - М.: Академ. проект, 2002. - С. 296-297.

⁴Мельвиль А. Демократические транзиты: Теоретико-методологические и прикладные аспекты. - М.: МОНФ, 1999. - С. 66.

⁵O'Donnell G. The concept of modernization in Black. - Berkley: University of California Press. - 1976. - P. 32.

1) як синонім усіх прогресивних соціальних змін безвідносно до будь-якого історичного періоду;

2) тотожність "сучасності", тобто означає комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних і інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XVI ст. і що досягли свого апогею в XIX-XX ст. Сюди включаються процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, бюрократизації, демократизації, домінуючого впливу капіталізму, розповсюдження індивідуалізму і мотивації успіху, затвердження раціоналізму і науки та багато іншого. Модернізація в цьому сенсі означає досягнення стану сучасності, "процес перетворення традиційного або дотехнологічного суспільства, у міру його трансформації, в суспільство, для якого характерні машинна технологія, раціональні і секулярні відносини, а також високодиференційовані соціальні структури".

3) рух від периферії до центру сучасного суспільства, який, на думку В.Мура, є "тотальною трансформацією традиційного домодерністського суспільства в таку соціальну організацію, яка характерна для "просунутих", економічно процвітаючих і в політичному плані стабільних націй Заходу"⁶.

Останнім часом у світі отримала динамічне поширення концепція (модернізаційного) розвитку, заснованого на збереженні соціокультурних традицій без нав'язування західних зразків (А.Абдель-Малек, А.Турен, С.Хантінгтон, Ш. Айзенштадт та ін.). Більше того, в контексті обговорюваного предмета соціокультурна специфіка і традиція розглядаються як самостійний чинник модернізації.

І все ж основними підходами до дослідження модернізації і демократичного транзиту сьогодні залишаються структурна, процедурна і інституційна концептуалізації.

Сутність структурного підходу полягає, таким чином, в акцентуванні уваги на чинниках, які можуть бути позначені як цивілізаційні, геополітичні, культурні, історичні, соціально-психологічні тощо.

У фокусі уваги процедурного підходу знаходяться ендогенні чинники демократизації і демократії - ті або інші конкретні процеси, процедури і політичні рішення, здійснювані самими агентами демократизації.

Прихильники процедурного підходу (його іноді називають ще "волюнтаристським") виходять з посилки про те, що жодні

⁶Moore W. Social Change Englewood Cliffs. - Prentice Hall, 1963.

"об'єктивні" соціальні, економічні, культурні та інші чинники не в змозі ані пояснити, ані передбачити, хто конкретно, які політичні сили і актори в тій або іншій ситуації відстоюватимуть недемократичний статус-кво або боротимуться за його повалення.

Демократичні чинники та механізми політичної модернізації. Політична модернізація може здійснюватися різними способами з використанням різних механізмів, проте виділяються універсальні складові політичної модернізації:

- створення диференційованої політичної структури з високою, спеціалізацією політичних ролей і інститутів;
- створення сучасної держави, що володіє суверенітетом;
- посилення ролі держави; розширення сфери дії і посилення ролі закону, що зв'язує державу і громадян;
- зростання чисельності громадян (осіб з політичними і громадянськими правами), розширення включеності в політичне життя соціальних груп і індивідів;
- виникнення та збільшення раціональної політичної бюрократії;
- перетворення раціональної деперсоніфікованої бюрократичної організації на домінуючу систему управління і контролю;
- ослаблення традиційних еліт і їх легітимності; посилення модернізаторських еліт⁷.

Основним джерелом інституційних змін у політиці, як і в економіці, є світоглядні зміни людей, які, власне, й позначаються на ціннісних виборах і відносинах людей. Важливим є те, що і формальні правила, що їх може змінити держава, і неформальні обмеження, які змінюються вкрай повільно, врешті-решт формуються під впливом суб'єктивного світосприйняття людей, яке, у свою чергу, і визначає експліцитний вибір формальних правил і розвиток неформальних обмежень в суспільстві.

Сучасні політологи відзначають, що необхідно серйозно продумати нову концепцію сучасності і теорію модернізації. Такі зусилля робить, зокрема, польський соціолог П. Штомпка, який запропонував концепцію, згідно з якою переглядаються такі положення:

1. Як рушійна сила модернізації вже не розглядається політико-управлінська еліта, котра діє "зверху". Головними агентами модернізації нині визнаються спонтанні суспільні рухи і харизматичні лідери.

2. Модернізація більше не трактується як рішення, прийняте освіченою елітою і нав'язане населенню, що чинить опір, яке

чіпляється за традиційні цінності і устрій життя. Йдеться про масове прагнення громадян змінити умови свого існування відповідно до західних стандартів (це відбувається під впливом засобів масової комунікації або особистих контактів).

3. На зміну акцентування ендогенних, іманентних чинників модернізації приходять усвідомлення екзогенних чинників, включаючи світову геополітичну розстановку сил, зовнішню економічну і фінансову підтримку, відкритість міжнародних ринків і останнє за місцем, але не за важливістю - доступність переконливих ідеологічних засобів; політичних і соціальних доктрин і теорій, що обґрунтовують і підтримують сучасні цінності (індивідуалізм, дисципліну, трудову етику, здатність покладатися на себе, відповідальність, розум, науку, прогрес, свободу).

4. Замість єдиної, універсальної моделі сучасності, що її як зразок повинні брати на озброєння відсталі суспільства (у класичній теорії це найчастіше модель США), вводиться ідея "рухомих епіцентрів сучасності" і як вінець її поняття "зразкові суспільства".

Посткомуністичні країни зовсім не обов'язково повинні наслідувати американській моделі, та і в цілому західна модель розвитку не є єдиним зразком, якому потрібно наслідувати в усьому. Як прийнятні приклади називаються також Японія та "азіатські тигри".

5. Уніфікований процес модернізації замінюється її різноманітнішим багатоліким процесом. Усе ясніше усвідомлюється, що темпи, ритм і наслідки модернізації в різних галузях соціального життя різні, і що в дійсності спостерігається відсутність синхронності в зусиллях з модернізації. Якщо для здійснення конституційної реформи може бути достатньо шести місяців, то в економічній сфері може не вистачити і шести років. На рівні глибинних пластів життя, відносин цінностей, складових сучасного громадянського суспільства оновлення торкнеться кількох поколінь.

6. У цілому картина модернізації стає менш оптимістичною, простежується прагнення уникнути наївного волонтаризму ранніх теорій. Досвід посткомуністичних суспільств свідчить про те, що не все досяжно і не все залежить від політичної волі. У зв'язку з цим значно більше уваги звертається на перешкоди, бар'єри, тертя, а також на неминучі відступи і навіть провали на шляху модернізації.

7. Якщо раніше ефективність модернізації виводилася з економічного зростання, то тепер визнається важлива роль цінностей, відносин, символічних символів і культурних кодів, коротше

⁷Політологія / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космічна. - 2-ге вид., перероб. та допов. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. - С. 272.

кажучи, того "невловимого і невідчутного", без якого модернізація не може бути успішною.

8. Антитрадиціоналістські рефлексії ранніх теорій коректуються тепер вказівкою на те, що місцеві традиції можуть таїти в собі важливі модернізаційні потенції. Оскільки відмова від традиції може спровокувати могутній опір, пропонується використовувати їх, але необхідно виявляти "традиції модернізації" і брати їх на озброєння для подальших перетворень⁷³.

Отже, можна відзначити, що в широкому сенсі сучасна концепція модернізації припускає процес переходу від традиційного до безперервно змінного сучасного суспільства і включає цілий ряд взаємозв'язаних і взаємозалежних факторів.

Питання для обговорення

1. Чи підтримуєте Ви думку про те, що центральною характеристикою політичного процесу є рух, зміни, еволюція політичних явищ? Обґрунтуйте на прикладі сучасного розвитку України.

2. Що розуміється під поняттям політична модернізація? Чи характерне це явище для сучасної України?

Рекомендована література

1. *Михальченко Н.* Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? - К.: Ін-т соціології НАНУ, 2001. - 440 с.

2. *Основи демократії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій.* - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.

3. *Політична модернізація: типологія, суперечності та варіанти для України // Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб.* - К.: Парлам. вид-во, 2008. - С. 253-269.

4. *Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Рєбкала.* - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.

5. *Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика / А. Колодій, Л.Климанська, Я. Космічна.* - 2-е вид., перероб. та допов. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003.

6. *Політологія: Навч. посіб. для вузів / Упоряд. та ред. М.Сазонова.* - Х.: Фоліо, 1998. - 735 с.

⁷³*Штомпка П.* Социология социальных изменений. - М.: Аспект Пресс, 1996. - С. 186.

7. *Рєбкало В.А., Шкляр Л.С.* Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.

8. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

9. *Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под. общ. ред. В. С. Бакирова, Н. И. Сазонова.* - Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. - 592 с.

Тема 3. Управління політичними процесами

Основні засади управління політичними процесами для суспільств індустріального типу були розроблені, як зазначає Данііл Наріжний, в контексті позитивістських соціально-політичних концепцій, згідно з якими суспільство в своєму розвитку просувається від простого до складного, від нижчого до вищого щабля свого розвитку (О.Конт, Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, К.Маркс і Ф.Енгельс). Тому політичні процеси і технології управління ними сприймалися в цей період "як соціальні механізми досягнення (побудови) суспільного ідеалу, як важелі й інструменти детермінованого соціального розвитку"⁹.

Криза ж індустріального суспільства поширилась й на науку, спричинивши кризу позитивістських управлінських концепцій. Нові суспільні умови й особливо зтяжні суспільно-трансформаційні процеси поставили проблему пошуку якісно нових теоретико-методологічних обґрунтувань й адекватних часові інструментів управління політичним процесом.

Роботи постмодерністських соціальних та політичних мислителів з позицій методологічного плюралізму випорожнили розмаїття ідей щодо розуміння сутності нового суспільства й адекватних новим умовам технологій управління політичними процесами (Д.Белл, О.Тоффлер). Суттєву ефективність соціальній науці й управлінській практиці надав людський вимір суспільних процесів (М.Вебер, К.Мангейм, К.Поппер).

⁹*Наріжний Д.Ю.* Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д.Ю.Наріжний; Дніпропетр. нац. ун-т. - Д., 2004. - 19 с.

Дедалі політичні технології стали набувати особистісного забарвлення. Відтепер вони спрямовуються не тільки на задоволення загальносоціальних, але й індивідуальних потреб, адже їх суб'єкти починають спиратися як на групові, так і на особистісні мотиви політичної діяльності. А самі управлінські технології все ширше акцентують свою увагу на комунікативному компоненті політичної діяльності. Теоретичні ж засади і принципи, що їх закладають науковці у розуміння соціуму, ототожнюються з образом нестійкої, відкритої системи, якій притаманні нелінійний характер розвитку і самоорганізація (Н. Луман, Ю. Хабермас).

Однією з принципових особливостей постмодерністського підходу в управлінні політичними процесами стала актуалізація проблеми влади (М.Фуко, О.Зинов'єв), яка стає фокусом сучасного соціального управління.

Під тиском суспільно-трансформаційних змін до порядку дня новоутворених незалежних держав "стукаються" ініціативи стосовно впровадження інформаційних моделей управління політичними процесами. Як інваріантні компоненти цих моделей постають 1) інформатизація політико-управлінських процесів, 2) інформатизація міжвідомчої й міжсуб'єктної взаємодії та 3) інформатизація взаємодії ключових політичних акторів з громадським та бізнес-секторами країн. При цьому політичні технології стають наче той Троянський кінь, спроможний врешті-решт переламати суспільну ситуацію на користь сучасної якості та рівня комунікацій влади та громадськості, політичних партій та електорату. Чітка ідентифікація взаємозв'язків між ними стає важливим аспектом розробки таких важливих інформаційно-комунікативних моделей, як "електронний уряд", "електронний парламент", "реєстр виборців" чи "електронні вибори" тощо.

Отже, одним із ключових інструментів, здатних осучаснити управління політичними процесами і водночас підвищити їх ефективність, є інформаційно-комунікаційні технології. Це висуває на порядок денний держав проблему кадрового забезпечення в царині інформаційних технологій і, відповідно, потребує визначення кваліфікаційних вимог до різних категорій державних службовців у сфері використання інформаційних технологій.

Сучасна практика політичного управління виявила загальну тенденцію зростання ролі принципів, сформульованих теоретиками постмодерну, у підвищенні ефективності функціонування системи соціальної і політичної інженерії. Реалізація саме цих

принципів сприяє тому, що управління демократичним суспільством стає більш гнучким, набуває системного характеру, дозволяє вчасно розробляти унікальні технології управління, які б максимально відповідали складному й унікальному об'єкту управління.

Адміністративно-територіальна реформа (АТР). Суспільні трансформації, що радикально й вельми динамічно змінюють сьогодні соціально-інституціональний ландшафт більшості країн світу, стимулюють адміністративно-територіальну реформу, котра зачіпає основи системи державного управління і передусім "держави як форми буття", - зазначає Т.О.Бутирська¹⁰.

Зазначимо, що **форма держави** в її практичному сенсі репрезентує три її аспекти: 1) форма державного правління, 2) форма державного устрою, 3) форма політичного режиму.

Всі ці три аспекти складають форму держави в широкому сенсі цього поняття. У вузькому ж значенні під формою правління розуміють виключно форму державного правління.

Форма правління - це організація верховної влади в державі, характер і принципи її взаємодії з іншими органами держави, з політичними партіями, класами і соціальними групами. Форми правління залежать від форм демократії, від наявності певної виборчої системи або її відсутності, від наявності виборних органів тощо. За формами правління всі держави поділяються на монархії і республіки, які мають різні види.

Державний устрій - це територіальна організація державної влади, поділ її на певні складові частини з метою найкращого управління суспільством, це взаємозв'язок окремих складових частин держави між собою і їх спільними вищими державними органами. За державним устроєм всі держави поділяються на прості і складні. До простих відносить унітарну державу, до складних - федерацію, конфедерацію, імперію.

Політичний (державно-політичний) режим - це сукупність або система методів, за допомогою яких здійснюється державна влада в суспільстві. Він характеризується станом демократичних прав і свобод людини, відношенням державної влади до правових основ діяльності її органів. За формою політичного режиму всі держави поділяються на демократичні і авторитарні.

У Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" у розділі II "Сучасна

¹⁰Держава як форма буття // Бутирська Т. О. Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні: Монографія. - К.: Вид-во НАДУ, 2007. - С. 53-64.

європейська держава" йдеться про реформу публічної адміністрації (підрозділ 2.2). У рамках реформи публічної адміністрації передбачається реформування вищого та центрального рівня органів виконавчої влади, реформування місцевих органів виконавчої влади, реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування.

При цьому здійснення адміністративно-територіальної реформи бачиться як таке, що "ґрунтується на принципах децентралізації і субсидіарності та проводиться відповідно до загальноприйнятих європейських принципів, закладених в Європейській хартії місцевого самоврядування, згода на обов'язковість якої надана Верховною Радою України. Важливим елементом адміністративно-територіальної реформи визнається чітке розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування різного рівня за принципом субсидіарності з метою недопущення подвійного підпорядкування та дублювання функцій і завдань".

Практичне здійснення адміністративно-територіальної реформи все ж справа не проста і вельми небезпечна, як засвідчили перші кроки в цьому напрямі, що їх здійснив український уряд 2005 р. під керівництвом віце-прем'єр-міністра Романа Безсмертного.

Аналіз набутої Україною поки що невтішної в цілому від'ємної практики впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні був підданий ретельному аналізу з боку експертного співтовариства (2007)¹¹. Нижче висвітлений в публікаціях експертів перелік їх назв дає певне уявлення про багатогранний характер АТР:

Батанов Олександр. Реформа конституційної моделі місцевого самоврядування.

Берданова Ольга. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку - найсучасніший метод управління територіальним розвитком.

Бистряков Ігор. Проблеми наукового обґрунтування моделі реформування територіального устрою України.

Гнілорібов Віктор. Правові проблеми конституційно-правового статусу територіальних утворень в Україні.

Горбач Володимир. Адміністративно-територіальна реформа в Україні має бути реформою публічного адміністрування.

¹¹Адміністративно-територіальна реформа в Україні: оптимальна модель. - К.: Ін-т трансформації сусп-ва, 2007. - <http://ist.osp-ua.info/material.php?pokaz=2322>.

Давиденко Сергій. Шляхи забезпечення фінансової самодостатності міст та регіонів України.

Коник Сергій. Теорія реформ та проблеми адміністративно-територіального устрою України.

Масарік Володимир. Застосування новітніх технологій у муніципальному управлінні. Електронне урядування міста.

Масляк Петро. Проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні: брак наукового підходу та політичні впливи.

Мних Микола. Шляхи досягнення фінансової незалежності місцевих органів влади

Музика Оксана. Трансформація концепції формування міських бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Нижник Ніна, Новик Валентина. Перспективи вдосконалення системи територіальної організації влади.

Прошко Вадим. Модель територіального самоврядування має виходити з інтересів кожної людини.

Соскін Олег. Модель адміністративно-територіальної реформи в Україні: необхідність та механізми впровадження

Тимчук Микола. Впровадження європейської системи місцевого самоврядування в Україні: переваги, проблеми та застереження.

Чикурлій Сергій. Деякі концептуальні напрями проведення реформи місцевого самоврядування в Україні.

Питання для обговорення

1. У своїй публікації професор Е.Афонін, посилаючись на дані моніторингових досліджень, стверджує про актуальність авторитарного режиму в Україні. Обґрунтуйте чи спростуйте це твердження.

2. Чи актуальна адміністративно-територіальна реформа в Україні? Обґрунтуйте.

Рекомендована література

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: оптимальна модель. - К.: Ін-т трансформації сусп-ва, 2007.

2. *Бутирська Т.О.* Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні: Монографія. - К.: Вид-во НАДУ, 2007.

3. Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослід. ім. І.Ф.Кураса НАН України; Редкол.: М.І.Михальченко (голова) та ін. - К.: Знання України, 2008. - 240 с.

4. *Наріжний Д.Ю.* Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д.Ю.Наріжний; Дніпропетр. нац. ун-т. - Д., 2004. - 19 с.

5. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / Р.В.Войтович, Л.В.Гонюкова, Н.М.Дармограй та ін. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.

6. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

7. *Штомпка П.* Социология социальных изменений. - М.: Аспект Пресс, 1996. - С. 186.

Тема 4. Технології та механізми управління політичними процесами

Успіху в політичній діяльності досягають завдяки багатьом чинникам, але найбільше залежить від підготовленості політика. Йдеться не лише про знання, здібності, особистісні якості, а й про володіння політичними технологіями, які мають певні властивості, що постають для нас через механізми дії та впливу на окремих громадян та спільноти. І найважливішими тут постають запитання:

- Хто і з якою метою їх використовує?
- Наскільки моральними є дії та вчинки суб'єктів політичного процесу?

Політичні технології (грец. *techne* - мистецтво, майстерність) - сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату.

У політичній практиці політичні технології постають як сукупність методів застосування об'єктивних законів політики, матеріалізація абстракцій політичної науки в конкретні рішення, документи, нормативи, розпорядження.

Особливості політичних технологій зумовлені характером політичного процесу, який охоплює найрізноманітніші види політичної діяльності в межах конкретної політичної системи. Серед них - політична участь, яка має на меті формування в процесі політичної діяльності певних позицій, вимог, настроїв, та політичне функціонування як професійна політична діяльність щодо вироблення правових норм, управління політичними інститутами.

Політичні технології поділяються на загальні, - що стосуються інтересів всіх суб'єктів політичного процесу, та індивідуальні - притаманні окремим суб'єктам політики. Серед перших найпоширенішими є технології завоювання (виборчий процес як комплекс спеціальних технологій) та утримання влади. Індивідуальні технології використовують окремі політики в процесі своєї політичної діяльності. Вони пов'язані із завоюванням популярності, вмінням контактувати з громадянами (виборцями, членами певної партії, об'єднання тощо), майстерністю дискутувати, виголошувати промови, вести мітинги, збори, вдосконалювати власний імідж тощо.

Люди по-різному ставляться до політики. Одні беруть активну участь у її практичній реалізації, інші - індиферентні до неї. Зацікавленість політикою зумовлена багатьма чинниками (вік, стать, соціальне становище, сімейний стан, кланові, національні традиції, інформованість, рівень освіти, культури, інтелекту та ін.). Відповідно до цього вироблено наступну типологію політичних ролей:

- рядові громадяни (суб'єкти й об'єкти політики, політичних процесів);
- рядові громадяни, опосередковано залучені до політичної практики як члени профспілок, виробничих колективів тощо;
- громадяни, які належать до виборного органу, є активними членами певної політичної організації;
- громадські, політичні діячі, які активно займаються практичною політичною діяльністю;
- професійні політики (для них політична діяльність є домінуючою);
- політичні (загальнодержавні, загальнонаціональні) лідери.

Беручи участь у політиці, людина керується здебільшого двома мотивами: альтруїстичним (вдосконалити суспільне життя) та егоїстичним (здобути владу, популярність, багатство тощо). Більшість політиків демонструє перший і намагається приховати другий мотив, особливо спочатку. Мотиви визначають мету і програму політичної діяльності. Мотивуючими її чинниками є потреби самовираження, самореалізації, визнання, свободи, самозабезпечення, влади тощо. Як правило, всі вони взаємозалежні. Щоб розпізнати справжню мету політичної діяльності суб'єкта політики, передбачити її результат, слід уважно аналізувати характер і особливості його потреб.

Вибір людиною позиції та відповідної лінії поведінки у суспільно-політичному житті залежить від її політичної орієнтації.

Політична орієнтація (франц. orientation - звернений на схід, від лат. oriens - схід) - певні уявлення політичних суб'єктів про цілі, завдання діяльності політичних партій, політичного режиму, суспільства в цілому.

Політична орієнтація - це, з одного боку, певні словесно оформлені ідеї та цінності, з іншого - несвідомі або не цілком свідомі мотиви, які людина переживає на емоційному рівні.

Політична орієнтація обумовлює політичний вибір, який залежить від сформованості особистості, рівня її соціалізації, політичної культури, а також від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства. Вибір може бути груповим та індивідуальним. Груповий вибір часто здійснюють автоматично, під впливом групової орієнтації, особливо на ранньому етапі соціалізації особи, за несформованої політичної культури. Такий вибір найчастіше домінує в нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування. Індивідуальний - притаманний людині з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку, громадсько-політичної активності.

Вибір орієнтації не завжди є остаточним. Це - динамічний процес, який часто супроводжується елементами дезорієнтації або цілковитою дезорієнтацією. Політологи виокремлюють **чотири підходи щодо політичного вибору**: ситуаційний, соціологічний, маніпулятивний та індивідуально-психологічний.

Ситуаційний підхід. Базується на твердженні, що будь-яка політична орієнтація є реакцією на конкретно-історичну ситуацію.

Соціологічний підхід. Спрямований на аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до соціально-політичної ситуації в суспільстві.

Маніпулятивний підхід. Ґрунтується на здійсненні вибору відповідно до психолого-політичного зовнішнього впливу, а то й просто маніпуляцій. При цьому активно використовуються різноманітні політичні, психологічні комунікації й технології. За інтенсивного розвитку засобів масової інформації, зростання ролі засобів зв'язку в політичному житті маніпулятивний підхід відіграватиме неабияку роль у формуванні громадської думки, особливо в нестабільних суспільствах, де недостатньо розвинуті демократичні засади.

Індивідуально-психологічний підхід. За основу вибору бере особистісні психологічні якості (вроджені, набуті). Фундатор його - основоположник неофрейдизму Т.Адорно, котрий послідовно захищав ідею "авторитарної особистості". На його думку, авторитарна особа відрізняється від інших не лише соціально-політичними чи етнонаціональними орієнтаціями й установками, а й особистісними рисами. Й він протиставляв демократичну, ліберальну особистість. Цю проблематику досліджував також Е.Фромм, соціально-психологічні аспекти цієї проблематики в Україні активно розробляє Е.Афонін.

Вибір політичної орієнтації - не одномоментна дія, а процес, у якому людина коригує свою орієнтацію під впливом певних соціально-економічних умов, особистих психологічних змін. У цьому процесі вона ідентифікує себе з окремою особою або групою осіб. Політичні переваги, як правило, і формуються внаслідок макрогрупової ("середовищної") ідентифікації. Наприклад, людина може ідентифікувати себе з бізнесменами, управлінцями, середнім класом тощо. Такі ідентифікації ґрунтуються на відповідній психологічній близькості до групи, якій вона симпатизує.

Характерними виявами групових психологічних ідентифікацій є ідентифікації на національному ґрунті. Національна чи націонал-державна орієнтація відображає систему політичних уподобань і переваг. Головним її важелем є прагнення націй, етносів до незалежності.

Політичний вибір здійснюється на основі певних цінностей. Для одних домінуючими є загальногуманістичні цінності, для інших - цінності певної релігії, соціальної групи тощо. Вибір може бути й суто прагматичним, ґрунтуватись на особистісних цілях й інтересах.

Політичні процеси неможливі без участі в них різних суб'єктів. Остання отримала назву "політична участь".

Є декілька концепцій політичної, передусім електоральної участі.

Теорія раціонального вибору. Згідно з нею більшість людей (посттрансформаційних суспільств) схильні до раціональної поведінки, яку не слід ототожнювати з логічною поведінкою. Її прибічники вважають, що людина намагається досягти максимального результату за рахунок оптимальних, а то й найменших зусиль.

Мічиганська модель. Передбачає, що в політичній діяльності домінує партійна ідентифікація людини, яка є результатом або висхідною політичної соціалізації.

Психологічна школа. Її прихильники домінуючими у політичній участі й діяльності вважають мотиви й установки людини, намагаються щонайконкретніше вивчити взаємозалежність установок та поведінки, конкретних дій особи.

Інституціональний підхід. На думку його прибічників, політична участь залежить не від конкретних психологічних характеристик особистості, її соціального статусу, рівня освіти, а від можливостей громадян (виборців) впливати на владу.

Реалізується політична участь у виборах, управлінні та самоуправлінні, прийнятті політичних рішень та здійсненні контролю за їх доцільністю; політичних кампаніях (мітингах, маніфестаціях, зібраннях), акціях громадянської непокори (війнах, революціях); діяльності політичних партій, різноманітних громадських об'єднань, у процесі самостійної індивідуальної політичної діяльності. Її рівень, масштаби - показник рівня демократичності суспільства, загальної та політичної культури його громадян, інших суб'єктів політики.

Без знання особливостей політичних технологій та вміння їх використовувати досягти успіху в політичній діяльності неможливо. А для оволодіння ними передусім потрібні відповідна науково-теоретична підготовка, вміння вивчати й аналізувати об'єктивні умови, в яких діють конкретні суб'єкти політики. Це стосується соціально-економічної, політичної ситуації в країні, регіоні; особливостей функціонування соціальних і національних груп у суспільстві, їх потреб й інтересів; розстановки політичних сил; статусу та рівня впливу на громадян політичних партій, рухів, об'єднань, засобів масової інформації.

Особливості політичного процесу завжди зумовлені відповідною політичною поведінкою, діяльністю його учасників. Політична діяльність визначається самою природою політики - встановленням відповідних політичних відносин між суб'єктами політики, які часто мають протилежні запити та інтереси, судження і спрямування активності.

Політична діяльність завжди індивідуальна. Йдеться про індивідуальний стиль політичної діяльності не як сукупність окремих якостей, а як цілеспрямовану систему взаємопов'язаних дій, за допомогою яких досягається певний результат.

Залежно від характеру поведінки *учасників політичного процесу* поділяють на: лідерів, активістів, послідовників, лідерів громадської думки.

Лідери, як правило, очолюють політичний рух завдяки підготовленості, своєму авторитету, соціальному статусу тощо.

Активісти виступають посередниками між лідерами і тими, хто їх підтримує. Вони впливають на рядових учасників політичних дій і процесів, дещо змінюють стратегію і тактику політичного дійства, а головне - активно допомагають лідерам у їх діяльності.

Послідовники мають різний ступінь політичної, соціальної активності, в цілому підтримують ідеї лідерів, але з різних причин недостатньо чітко усвідомлюють навіть власні інтереси у політичній боротьбі, а тому менш діяльні, ніж активісти.

Лідери громадської думки своєю не стільки організаторською діяльністю, скільки інтелектуальною (особливо в засобах масової інформації) підсилюють емоційне, психологічне напруження навколо проблем, які є предметом політики.

Політичну поведінку, взаємодію різних соціальних груп, особистостей, соціальних, політичних інститутів називають політичними відносинами. Існують дві форми політичних відносин: політична діяльність, яка відображає динамізм політичних відносин, їх залежність від зусиль конкретних учасників політичного процесу, і політична організація, яка відображає структурованість політичних відносин, їх сформованість на основі певних норм і правил.

Політична участь не лише забезпечує реалізацію інтересів і запитів громадянина в процесі політичної діяльності, а є дієвим засобом політичної соціалізації, формування політичної культури, громадянської позиції особи.

У процесі політичної діяльності політик, громадський діяч вступає в певні контакти з іншими політиками, має відносини з державою, ідеологією, політикою, владою. Ці відносини багато в чому визначаються тим, наскільки політик знає їх сутність, особливості функціонування, як володіє прийомами, технологіями політичної діяльності. Адже йому випадає жити і діяти за конкретного політичного режиму, певних політичних партій, громадських об'єднань, інших суб'єктів політики.

Індивідуальні політичні технології використовуються окремими політиками, громадськими, державними діячами, загальні - колективними суб'єктами політичного процесу: групами тиску,

політичними партіями, лобістськими групами, громадськими об'єднаннями.

До найпоширеніших *індивідуальних політичних технологій* належать:

- публічні виступи;
- участь у бесідах, дискусіях, розв'язанні конфліктів;
- прогнозування політичної діяльності;
- виступи на радіо, телебаченні;
- підготовка матеріалів для друкованих засобів масової інформації тощо.

Кожна технологія має свої особливості, завдяки яким створюється певний імідж політика, його авторитет і популярність, формується і збагачується досвід політичної діяльності.

Готуючись, наприклад, до публічного виступу, політик передусім повинен знати про його час, мету і відповідно готуватися до спілкування з аудиторією. На цьому етапі важливою є підготовка тез (структури) виступу, визначення суті, спрямування розмови, ймовірних запитань. Необхідно попрацювати над зовнішністю, жестикуляцією, диханням тощо. Усе це і є технологією політичного виступу.

В індивідуальних політичних технологіях домінують індивідуальні риси особистості політика. Саме на них відповідно акцентують в інтересах політика.

Серед найзагальніших і найпоширеніших є технології прийняття політичного рішення і технології виборчих кампаній.

Питання для обговорення

1. Назвіть основні політичні технології та розкрийте зміст політичних технологій з точки зору теорії раціонального підходу.
2. Доведіть, що маніпулятивний підхід, здійснюваний в контексті політичного вибору, суттєво впливає на формування громадської думки, особливо у так званих "перехідних" чи "транзитивних" суспільствах.

Рекомендована література

1. Основи демократії. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій. - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.
2. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Рибкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.

3. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика / А.Колодій, Л.Климанська, Я.Космічна. - 2-е вид., перероб. та допов. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003.

4. Політологія: Навч. посіб. для вузів / Упоряд. та ред. М.Саконова. - Х.: Фоліо, 1998. - 735 с.

5. *Рибкала В.А., Шкляр Л.С.* Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.

6. *Солов'єв А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

Тема 5. Технології прийняття та впровадження політичних рішень

Технологія прийняття політичного рішення - це процес реалізації політичної мети на основі накопиченої інформації.

Кожне політичне рішення є невід'ємним елементом політичного процесу, результатом попередніх дій. Іншими словами, це своєрідний процес, за якого накопичена інформація, розвиваючись, перетворюється на відповідні спонукальні акти (вказівки, розпорядження, накази тощо). ***Політичні рішення*** є елементом політичного процесу і не можуть існувати статично. Їх класифікують:

1. *За спрямованістю на конкретну проблему:*

- рішення правильне (проблема вирішується відповідно до мети);
- рішення нейтральне (проблема залишається на попередньому рівні);
- рішення неправильне (проблема стає ще гострішою, загальна ситуація погіршується).

2. *Як правові та неправові.*

Правові - рішення, прийняті згідно з конституцією, законами та розпорядчими актами конкретної держави.

Неправові - рішення, прийняті всупереч чинним законам і актам.

3. *На основі суб'єктно-об'єктних відносин.* Це означає, що суб'єкт влади при прийнятті рішення може одночасно бути і його

об'єктом. Верховна Рада України, наприклад, приймає певні рішення щодо організації власної діяльності.

4. *За ступенем значущості:*

- значні, або кардинальні;
- чергові (радикально ситуації не міняють);
- нейтральні (прийняті з незначних суспільно-політичних питань, наприклад, утворення різних дорадчих органів, тимчасових комісій, робочих груп тощо).

5. *За термінами дії, виконання, реалізації:*

- довготривалі (різноманітні мораторії);
- безперервної дії (дія багатьох статей конституції країни);
- короткотривалі (рішення про заборону мітингу, пікету, страйку тощо).

Процес прийняття політичного рішення має наступні етапи:

- 1) підготовчий (відбір і аналіз інформації);
- 2) розробки проекту рішення (проекту програми);
- 3) затвердження і прийняття до виконання рішення;
- 4) реалізації прийнятого рішення;
- 5) автономне існування результатів реалізованого рішення, поширення його наслідків.

Дотримання вимог усіх етапів може забезпечити прийнятому рішенню адекватність щодо ситуації. Це ще залежить і від компетентності тих, хто готує його, і ступеня врахування громадської думки, знання суспільно-політичної ситуації.

Технологія підготовки і прийняття політичного рішення розпочинається з аналізу суспільно-політичних відносин у тій сфері, якої воно стосуватиметься. Спершу необхідно вивчити, наскільки предмет майбутнього рішення відповідає реальності, чи не стосуватиметься воно псевдопроблем, удаваних відносин. Відтак необхідно серед багатьох подій і явищ вирізнити саме тенденційні, а також визначити їх сутнісні особливості. На цьому етапі важливою є об'єктивність інформації, доступ до її джерел.

На етапі підготовки проекту політичного рішення може працювати одна особа або група осіб. За колективної підготовки проекту є більше шансів серед альтернативних точок зору знайти ту, яка задовольнила б інтереси багатьох. Особливо важливим є колективне вироблення рішень, що стосуються інтересів великої групи людей - конституцій, меморандумів, програм і заяв політичних партій, об'єднань, груп тощо. На цьому етапі великого значен-

ня набуває визначення перспективи рішення (прогностичний аналіз того, наскільки дієвим, результативним буде рішення, як сприятиме воно розв'язанню проблем у суспільстві, між суб'єктами політичного процесу).

Не менш складним є процес затвердження політичного рішення та прийняття його до виконання. Іноді він відбувається в безкомпромісній політичній боротьбі. І хоча в парламентах, окремих політичних партіях відпрацьований певний механізм розгляду і прийняття рішень, боротьба навколо них нерідко триває довго, гостро і непрогнозовано. Особливо складними є ці процеси в країнах зі слабкими демократичними засадами і традиціями, де немає чіткого поділу влади між її гілками і механізмів протидії, що часто зумовлює прийняття нелегітимних рішень, а отже, перешкоджає створенню відповідних умов для їх реалізації. Легітимність рішень - це насамперед дотримання чинних законів. Залежить вона і від сприйняття громадянами ідеї, змісту політичного рішення. Поєднання цих умов здатне забезпечити виконання прийнятого рішення. Незаконність політичного рішення породжує різні "групи тиску", лобістські групи. В демократичних суспільствах лобіювання певних рішень, законів давно набуло цивілізованих форм, стимулює ефективне їх виконання. Це офіційні виступи в парламентах, на з'їздах, інших зібраннях політичних партій, у засобах масової інформації, організація листів, телеграм, дзвінків тощо.

Здійснення ухваленого політичного рішення є складним, часто тривалим і суперечливим процесом. Воно пов'язане з відповідними змінами соціально-політичної, економічної ситуацій. Тому після прийняття рішення, як правило, ще залишається ймовірність багатовекторності, непрогнозованості розвитку політичного процесу. Це вимагає від усіх, хто причетний до його прийняття, певних зусиль щодо його реалізації. Нерідко виникає необхідність доповнення, радикального доопрацювання уже прийнятого рішення.

Технології прийняття політичних рішень великою мірою зумовлені характером політичного режиму. За авторитаризму, тоталітаризму рішення приймають здебільшого в закритому, таємному режимі вузьким колом людей, не беручи до уваги точки зору опозиції. За демократичних режимів дбають про чіткість процедури прийняття політичних рішень, використовуючи компроміс, консенсус. Це сприяє уникненню соціальних, політичних конфліктів, забезпечує стабільний розвиток суспільства.

Стрижнем політичної діяльності, політичної участі, а значить і використання різноманітних політичних технологій, є влада, яку здобувають або демократичним (всенародні вибори), або недемократичним (наси́льство, авторитаризм, диктатура) шляхами. Іноді ці шляхи поєднуються або взаємодоповнюються.

Відповідно до виборчої системи (мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна) суб'єкти політики обирають певні виборчі технології.

Питання для обговорення

1. Виділіть та розкрийте зміст основних етапів процесу прийняття політичного рішення.
2. Назвіть "оптимальні відповідники" виборчих систем їх виборчим технологіям?

Рекомендована література

1. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: Автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / В.В.Тертичка / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2004. - 36 с.
2. Колодій А., Климанська Л., Космина Я., Харченко В. Політологія: Підруч. для вищ. закл. освіти. - К.: Ельга-Н, 2000. - 582 с.
3. Основи демократії. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій. - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.
4. Пал Л.А. Аналіз державної політики / Пер. з англ. І.Дзюби. - К.: Основи, 1999. - 422 с.
5. Теоретико-методологічні засади формування державно-управлінських рішень: Автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01. / В.Д.Бакуменко / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2001. - 36 с.
6. Тертичка В.В. Державна політика: Аналіз та здійснення в Україні. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - 750с.

Тема 6. Технології контролю й управління політичними конфліктами

Політичний конфлікт - зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства.

За радянських часів конфлікт тлумачили як вищу стадію розвитку протиріч, поділяючи їх на антагоністичні, властиві "експлуаторському" ладу, та неантагоністичні, притаманні соціалістичному суспільству. Наукова неспроможність цього підходу полягає не тільки в тому, що "соціалістичні" конфлікти були часто гострішими від "капіталістичних", а в твердженні про можливість існування суспільства або цілком безконфліктного, або з незначними локальними конфліктами.

Проблематика соціально-політичного конфлікту має давні традиції в історії політичної думки. Найбільший внесок у його теорії зробили Арістотель, Т.Гоббс, Н.Макиавеллі, Д.Віко, А.Токвіль, К.Маркс, М.Вебер. За всієї різноманітності підходів спільним для них є розуміння політичного конфлікту як постійно діючої форми боротьби за владу в конкретному суспільстві. Так, Т.Гоббс значне місце в утворенні держави відводив конфліктному чинникові, а природний стан суспільства уявляв як "війну всіх проти всіх". При цьому Т.Гоббс вказував на три основні причини конфлікту: суперництво, недовіру, жадобу слави. Проблематика конфліктів є визначальною в тлумаченні соціально-політичних явищ у працях В.Парето, Е.Дюркгейма, Т.Парсонса, Р.Дарендорфа.

У сучасній літературі з історії конфлікту наукові напрями поділяють на дві групи залежно від того, яке місце відводять проблемі соціального конфлікту. Ці два підходи яскраво ілюструють дві системи постулатів - Т. Парсонса і Р. Дарендорфа. Складові постулатів цих систем дивіться нижче.

Т.Парсонс:

- 1) кожне суспільство - відносно стійка й стабільна культура;
- 2) кожне суспільство - добре інтегрована структура;
- 3) кожний елемент суспільства має певну функцію, тобто щось вкладає для підтримання стійкості системи;

4) функціонування соціальної структури спирається на ціннісний консенсус членів суспільства, який забезпечує стабільність та інтеграцію.

Р.Дарендорф:

1) кожне суспільство змінюється в кожній своїй точці, соціальні зміни - постійні та наявні скрізь;

2) кожне суспільство в кожній своїй точці пронизане розбіжностями й конфліктами, конфлікт - постійний супутник суспільного розвитку;

3) кожний елемент суспільства робить свій внесок у його дезінтеграцію та зміни;

4) кожне суспільство засноване на тому, що одні члени суспільства змушують до підпорядкування інших.

Зазначені моделі різняться тим, що перша наголошує на співробітництві, а друга - на конфлікті та змінах. Проте обидва ці аспекти взаємодії - співробітництво і конфлікт - постійно присутні в суспільному житті, хоча і в певних поєднаннях.

До спроб раціонального осмислення природи соціального конфлікту вдавалися ще давні філософи, але вироблення власне конфліктологічних концепцій можна датувати початком ХХ ст. Та й ці дослідження, вперше зроблені Г. Зіммелем, який запропонував термін "соціологія конфлікту", впродовж кількох десятиліть не виходили за межі загальнотеоретичних тлумачень. Лише після Другої світової війни вони набули прикладної спрямованості, зосередилися на аналізі й розв'язанні реальних конфліктних ситуацій. В Україні, як і в колишньому СРСР, конфліктологічну сферу почали серйозно аналізувати лише наприкінці 80-х років.

Щодо сутності соціально-політичного конфлікту існує багато визначень. У політологічних словниках найпоширенішим є трактування конфлікту як зіткнення двох чи більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів за умов протидії. Д.Істон, зокрема, твердив, що **джерелом конфлікту є соціальна нерівність у суспільстві та система розподілу таких цінностей**, як влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта. Саністебан вважав, що конфлікт відображає особливий тип соціальних відносин, за якого його учасники протистоять один одному через несумісні цілі; він може бути різної інтенсивності, частковим або радикальним, піддаватися або не піддаватися регулюванню. На думку Б.Краснова, конфлікт - це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих

сторін різного рівня та складу учасників. А.Здравомислов розглядає політичний конфлікт як постійно діючу форму боротьби за владу в конкретному суспільстві. Л. Козер підкреслював, що важливою передумовою конфлікту є бажання чимось володіти або кимось керувати. Р.Дарендорф предметом конфлікту вважав владу та авторитет. Польський вчений К. Полецький стверджував, що політична влада є причиною протиріч і джерелом конфлікту, основною сферою життя, в якій відбуваються зміни внаслідок конфлікту.

Отже, в основі соціального, соціально-політичного конфлікту є суперечність, зіткнення. Це хоч і необхідна, але не основна умова. Конфлікт передбачає усвідомлення протиріччя і суб'єктивну реакцію на нього. Суб'єктами конфлікту стають люди, які усвідомили протиріччя і обрали як спосіб його вирішення зіткнення, боротьбу, суперництво. Такий спосіб вирішення протиріччя здебільшого стає неминучим тоді, коли зачіпає інтереси й цінності взаємодіючих груп, за відвертого зазіхання на ресурси, вплив, територію з боку соціального індивіда, групи, держави (міжнародний конфлікт). Суб'єктами конфліктів можуть бути індивіди, малі та великі групи, організовані в соціальні, політичні, економічні та інші структури; об'єднання, які виникають на формальній та неформальній основі як політизовані соціальні групи; економічні та політичні групи тиску, кримінальні групи, які домагаються певних цілей.

У політичній науці ще не вироблено універсальної **типології конфлікту**. Найпоширенішим є поділ їх на: конфлікт цінностей, конфлікт інтересів, конфлікт ідентичностей.

Конфлікт цінностей. Він постає як зіткнення різних ціннісних орієнтацій (ліві - праві, ліберали - консерватори, інтервенціоністи - ізоляціоністи та ін.). Розбіжності в цінностях - одна з передумов конфлікту, а коли вони виходять за певні межі, виникає конфліктний потенціал, формується передконфліктна ситуація. В Україні конфлікт цінностей у процесі їх реформування пройшов три стадії:

1) девальвація колективістських цінностей комуністичного (лівототалітарного) суспільства;

2) відносна перемога індивідуалістських цінностей вільного демократичного суспільства;

3) реанімація колективістських цінностей у ліво- та правототалітарних формах.

Конфлікт інтересів. Пов'язаний із зіткненням різних, насамперед політичних і соціально-економічних інтересів. Визрівання їх у посткомуністичних суспільствах започаткував процес приватизації. Правлячі верхівки, утримуючи владні важелі, визначили свої інтереси як номенклатурно-бюрократичну приватизацію. Це дало їм змогу з політичне правлячих груп перетворитися на економічно панівний клас. Такий інтерес вступив у суперечність з інтересом широких верств населення, яке було налаштоване на народну приватизацію.

Конфлікт ідентичностей. Виявляється як суперечність щодо вільного визначення громадянином своєї етнічної та громадянської належності. Властивий передусім країнам, які утворилися внаслідок розпаду комуністичних імперій (СФРЮ, СРСР). Простежується і в країнах, де національні меншини компактно проживають у районах, що колись належали їхнім етнічним батьківщинам (проблема трансільванських і словацьких угорців). Визрівання конфлікту ідентифікації було зумовлене тим, що після краху комуністичних режимів людина одержала право вільного самовизначення своєї етнічної та громадянської належності. Через це у багатьох країнах частина населення не бажала визнавати себе громадянами держави, на теренах якої вона мешкала.

Деякі вчені дотримуються **поділу конфліктів** на неантагоністичні (примиренні) та антагоністичні (непримиренні). Вони вважають, що невміння чи небажання вирішення неантагоністичного конфлікту сприяють його переходу в хронічну форму і навіть переростанню в антагоністичну. Натомість пошук взаємних компромісів, способів урегулювання конфліктів може зняти гостроту й перетворити конфлікт на неантагоністичний.

Відомі ситуації імітації конфлікту як спроби ідеологічного, політичного, морального тиску. Такі конфлікти називають уявними, але вони можуть перетворитися на реальні, якщо виникне протистояння між сторонами, чий інтереси опиняться під загрозою.

В об'єктивному історичному процесі розрізняють конфлікти, що несуть позитивний і негативний потенціал. Вони можуть бути позитивними, продуктивними, а за певних умов - негативними, що гальмують історичний розвиток і є деструктивними стосовно суб'єктів-учасників конфліктів.

Існує дві форми **перебігу конфліктів**:

- відкрита - відверте протистояння, зіткнення, боротьба;

- закрита, або латентна, коли відвертого протистояння немає, але точиться невидима боротьба.

Прикладом латентної форми конфлікту є міжнаціональні конфлікти на території колишнього СРСР, в якому "національне питання було вирішено раз і назавжди".

Будь-який соціальний конфлікт, набуваючи значних масштабів, об'єктивно стає соціально-політичним, тобто зачіпає діяльність управлінських інститутів, впливаючи на механізми і способи цієї діяльності, на їхні структури, політику, яку вони здійснюють. Політичні інститути, організації, рухи, втягуючись у конфлікт, активно обстоюють певні соціально-економічні інтереси. Відповідно політичні конфлікти поділяють на два види:

- конфлікт між владою та громадськими силами, інтереси яких не представлені у структурі владних відносин;

- конфлікт всередині існуючої влади, який пов'язаний із внутрішньогруповою боротьбою за розподіл владних повноважень і відповідних позицій, зі спробами обґрунтування нового курсу в межах існуючого політичного ладу.

Конфлікти набувають політичної значущості, якщо вони торкаються міжнародних, класових, міжетнічних, міжнаціональних, релігійних, демографічних, регіональних та інших відносин. Нині часто спостерігається один із різновидів соціального конфлікту - міжетнічний, пов'язаний із протиріччями, що виникають між націями. Особливої гостроти він набув у країнах, які зазнали краху форми державного устрою (СРСР, Югославія). Поняття "конфлікт" використовують у політичному контексті, коли йдеться про великомасштабні зіткнення всередині держав (революція, контрреволюція), та між державами (війни, партизанські рухи).

Деякі вчені (І.Прокопенко, В.Малишенко) визначають декілька рівнів розвитку політичного конфлікту, пов'язаних із генезисом владних відносин:

1) у масштабах усього політичного простору щодо легітимації влади, її визнання чи невизнання (йдеться про "народну" легітимацію, що заснована на довірі мас до влади, на підтримці політичної еліти);

2) конфліктні відносини в політичній еліті щодо обсягу владних повноважень, обґрунтування їхньої необхідності;

3) боротьба й протистояння політичних еліт на міжнародній арені.

Кожний конфлікт можна вивчити з допомогою базових параметрів, до яких належать:

- рівень;
- масштаби;
- гострота;
- сфера виникнення;
- динаміка розвитку;
- технологія врегулювання.

Вирізняють певні *етапи перебігу конфлікту*, тобто його динаміку. Російський вчений В.Смолянський пропонує виокремлювати такі стадії:

- 1) потенційного конфлікту (наявність конфліктної ситуації);
- 2) переходу потенційного конфлікту в реальний (усвідомлення зазіхання на власні інтереси);
- 3) конфліктних дій;
- 4) розв'язання конфлікту.

Конфліктна ситуація не завжди переростає в конфлікт, але за початком конфлікту настає його ескалація (англ. *escalation* - поступове розширення, підсилення) до кульмінаційних точок, а потім - спад і завершення. Конфліктів притаманна багатомірність, оскільки завершення одного конфлікту може спричинити інший, до того ж в іншій сфері. Часто після завершення конфлікту виникає ще один етап - постконфліктний синдром, який характеризується напруженням у відносинах сторін, які щойно конфліктували. У разі загострення він може започаткувати новий конфлікт. Цю гіпотезу ілюструють перманентний близькосхідний конфлікт, конфлікти у Північній Ірландії, Іспанії та ін. Завершення конфлікту може бути класифіковане за ступенем розв'язання - як повне або часткове вирішення, та за характером наслідків - як успіх, компроміс, вихід з компромісу, поразка.

Французький політолог Б.Гурней зазначив, що у світі існує лише одне місце, де нема конфліктів, - кладовище.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується значним посиленням напруженості, зростанням протиріч, виникненням численних конфліктів у різних сферах життя. Але суб'єкти управління не завжди розуміють внутрішні причини того, що відбувається, неспроможні адекватно реагувати на небезпечні процеси. Нерідко це є наслідком відсутності прикладних методик моніторингу, експертизи та оптимізації конфлікту.

Сучасні дослідження акцентують увагу на проблемі, пов'язаній з регулюванням конфліктів та управлінням ними, із співвідношенням суперництва і співробітництва. На часі перехід української конфліктології від загальнотеоретичних досліджень та аналізу фундаментальних категорій до прикладних аспектів, від пояснювальних функцій до конструктивних. В основі їх мають бути такі поняття, як регулювання та управління соціальними конфліктами, конфліктний моніторинг і конфліктний менеджмент. Дослідники І.Бекешкіна, К.Боулінг, В.Кремень, В.Небоженко, М.Пірен, Е.Степанов та інші розглядають конфлікт як динамічний тип соціальних відносин, пов'язаних із потенційно можливим чи реальним зіткненням суб'єктів на ґрунті певних суперечливо усвідомлених переваг інтересів чи цінностей, які постійно присутні та не піддаються цілковитому усуненню.

За нинішнього соціально-політичного розвитку України актуальним є дослідження конфліктів у соціально-політичній сфері. Необхідність цього пов'язана із слабким знанням закономірностей виникнення, перебігу та врегулювання конфліктів за таких специфічних обставин, як перехідний період.

Сучасні дослідники на прикладах подій у колишньому СРСР, а потім в Україні та деяких інших пострадянських державах досліджують у політико-конфліктологічній площині проблеми балансу гілок влади, довіри до влади, вітчизняної багатопартійності, політико-економічні колізії в державному і приватному секторах економіки, а також політичне підґрунтя етнічних процесів. Поряд з теоретичним аналізом пропонують механізми, які можуть забезпечити зниження негативних наслідків.

Більшість соціально-політичних конфліктів може бути оптимізована на будь-якому рівні та стадії, але для цього необхідно опанувати механізмом управління ними.

Управління конфліктом - врегулювання, розв'язання, придушення, а також ініціювання певних конфліктних ситуацій в інтересах суспільства в цілому чи окремих його суб'єктів.

Правильно організоване управління забезпечує мінімізацію неминучих політичних, соціальних, економічних і моральних втрат, оптимізацію певних сфер суспільного життя. Соціально-політичний розвиток не є наслідком конфлікту, як і не є наслідком уявної безконфліктності. Позитивну його якість забезпечує вміння впливати на конфлікт у потрібному напрямі.

Вважають, що оптимальним варіантом дій щодо конфлікту є запобігання та відвернення. Адже конфлікт виникає, коли порушується консенсус, а консенсус з'являється, коли врегульовується конфлікт.

Для локалізації конфліктогенного поля важливо вміти вибрати **способи і стиль поведінки в конфліктній ситуації**. Їх умовно поділяють на морально-правовий, силовий, реалістичний (примусово-переговорний), ідеалістичний, інтегративний.

Морально-правовий (нормативний) підхід. За цього підходу можливе врегулювання конфлікту з допомогою правових і моральних норм. Результативність залежить від того, чи є між сторонами згода щодо цих норм.

Силовий підхід. Використовується, коли сильніша сторона намагається придушити слабшу, нав'язати їй свою волю. Але його використання здебільшого не усуває причини, зберігає загрозу нового загострення. Крім того, слабка сторона може не підкоритися, чинити пасивний опір, що може провокувати "подвійний", "заблокований" конфлікт. Перемога з використанням сили є перехідною, а за певних умов переможець може стати переможеним. Такими засобами користувався тоталітаризм, намагаючись усунути конфлікти. Цей підхід спричиняє поглиблення, ускладнення конфліктів, викликає активний опір і моральний осуд у масовій свідомості й поведінці.

Однак це не означає, що силова модель не може використовуватись взагалі. Будь-яка держава володіє первинною функцією застосування насильства у разі порушення законів, захисту честі й гідності окремих громадян, суспільства в цілому. За таких обставин, якщо для влади (як і для будь-якої панівної структури) сила стає засобом досягнення мети, вона, врешті-решт, перетворюється на інструмент, з допомогою якого опозиція скидає цю владу. Тому в сучасному світі політичною стає тенденція до ненасильницьких форм вирішення конфліктів.

Реалістичний підхід. Його називають іще методом торгу, або примусово-переговорним. За такого підходу суть конфлікту розглядається як вроджене прагнення людини до панування. Оскільки всі панувати не можуть, відбувається примус з боку тих, хто панує. Прихильники даного підходу розуміють, що миру не може бути ніколи, можливе тільки перемир'я, яке довготривалості не приносить, бо відбувається не вирішення, а тимчасове врегулювання проблеми. Цей підхід є актуальним з огляду на суперечливі колізії становлення нових економічних відносин в Україні.

Ідеалістичний підхід. Ефективний, коли між зацікавленими сторонами, незалежно від стану і статусу, встановлені відносини,

які цілком відповідають індивідуальним поглядам кожної. В основу покладено визнання того, що на даний час усі сторони зазнають небажаних втрат, але водночас і всі виграють. Задоволення інтересів відбувається без явного чи прихованого примусу, що забезпечує "самопідтримку" досягнутої ситуації. Багато вітчизняних політиків кінця 80-х - початку 90-х років ХХ ст. вважали такий підхід компромісом, найкращим способом розв'язання конфліктів.

Інтегративний підхід. Передбачає, що кожна зі сторін, відмовившись від своїх попередніх цілей і цінностей, знаходить нові, взаємоприйнятні. А позаяк вибір цілей і засобів їх досягнення теоретично безмежний, то обов'язково знайдеться вибір неконфліктного характеру.

Щодо поведінки в конфліктній ситуації вирізняють такі її типи:

- пряме протиборство чи конкуренція;
- ухилення;
- пристосовництво;
- уступки, співробітництво.

Важливу роль у врегулюванні конфлікту відіграє вивчення принципів і стадій управління конфліктним процесом. Деякі вчені серед стадій називають такі: інституціоналізація, інтернаціоналізація, раціоналізація.

У політології існує поділ на етапи процесу управління конфліктом:

1. *Інституціоналізація* - встановлення чіткої процедури врегулювання конфлікту. Первісний конфліктний аналіз має отримати подальший розвиток у рішеннях державних органів і в нормативних актах.

2. *Легітимізація конфлікту*. На цьому етапі слід проаналізувати норми та правила у формі законів, указів, протоколів, меморандумів.

3. *Управління конфліктом - структурування конфліктуючих груп*. На цьому етапі важливо не протидіяти, а допомагати оформленню нових партій, рухів і подібних організацій. Звісно, вони стануть конфліктною силою дотично до груп, які репрезентують інші інтереси, але водночас і посередницькими структурами, що об'єднують індивідів у співтовариства. Неорганізовані індивіди потенційно є небезпечнішими для конфлікту, ніж ті, що належать до організованих груп.

4. *Послідовне ослаблення конфлікту завдяки переведенню його на інший рівень*. Для реалізації даної процедури використовують шкалу, що охоплює можливі рівні напруженості конфліктів

Тема 7. Інформаційні технології

у таких варіантах: "друг - союзник - партнер - співробітник - суперник - противник" і т. ін. Французький дослідник Ж. Фове вирізняє такі рівні: "відносини співробітництва - відносини протидії - відносини суперечностей - непримиренні відносини". Американський політолог М. Амстутц включає в простір конфлікту такі етапи: напруженість - незгода - суперництво - суперечка - ворожнеча - агресивність - війна. Це необхідно для розуміння, наскільки реальним є редукація конфлікту, а також для того, щоб розмістити на певній шкалі наявний спектр особистостей чи організацій і визначити перспективу конфліктних відносин із ними.

Для вирішення конфлікту існують і спеціальні конфліктологічні процедури: парламентські дебати, узгоджувальні комісії, громадський, арбітражний, третейський суди, адміністративний процес, кримінальне судочинство, Конституційний Суд.

Питання для обговорення

1. Англійський першоматеріаліст Томас Гоббс вказував на три основні причини конфлікту: суперництво, недовіру, жадобу слави. Чи погоджуєтесь Ви з цим твердженням? Обґрунтуйте.
2. Визначте спеціальні конфліктологічні процедури, які дають можливість вирішити існуючі конфлікти.
3. Назвіть та розкрийте зміст основних етапів процесу управління конфліктом.

Рекомендована література

1. Будіянський М.Ф. Правова конфліктологія: Навч. посіб. / М.Ф.Будіянський, С.І.Дмитрієва, А.О.Дмитрієв. - О.: Астропринт, 2005. - 120 с.
2. Конфліктологія та теорія переговорів: Підручник / Є. Тихомирова, С.Постоловський. - Рівне: Перспектива, 2007. - 389 с.
3. Конфліктологія: Підручник / За ред. Л.М.Герасіної, М.І.Панова. - Х.: Право, 2002. - 256 с.
4. Нагаєв В.М. Конфліктологія: Курс лекцій (модульний варіант). - К.: Центр навч. л-ри, 2004. - 198 с.
5. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. - К.: МАУП, 2003. - 360 с.
6. Сенюшкіна Т.О. Попередження та врегулювання етнічних конфліктів: державно-управлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики): Монографія. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. - 368 с.

Інформаційне суспільство відрізняється від суспільства, у якому домінують традиційна промисловість і сфера послуг тим, що інформація, знання, інформаційні послуги і всі галузі, пов'язані з їх виробництвом (телекомунікаційна, комп'ютерна, телевізійна) зростають більш швидкими темпами, а також є джерелом нових робочих місць і стають домінуючими в економічному розвитку¹².

На думку вчених, інформаційне суспільство виникає там і тоді, де і коли прогрес суспільства перестає бути пов'язаним з епізодичними досягненнями експериментальної науки і базується на розвитку теоретичного знання.

Також, з погляду науковців, одним із головних критеріїв переходу суспільства до постіндустріальної, і далі - до інформаційної стадії розвитку може служити відсоток населення, зайнятого у сфері послуг:

- якщо в суспільстві більше 50% населення зайнято у сфері послуг, наступила постіндустріальна фаза його розвитку;
- якщо в суспільстві більше 50% населення зайнято у сфері інформаційно-інтелектуальних послуг, суспільство стало інформаційним.

У ряді публікацій відзначається, що за даним критерієм США вступили в постіндустріальний період свого розвитку в 1956 р. (штат Каліфорнія переборов цей рубіж ще в 1910 р.), а інформаційним суспільством США стали в 1974 р.

На початку останньої декади минулого десятиліття російський філософ А.І.Ракітов, аналізуючи зростання ролі та якості інформації у сучасному суспільстві, виділив наступні необхідні елементи інформаційного суспільства¹³:

- будь-який індивід, група осіб, підприємство чи організація у будь-якій точці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату чи безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку будь-яку інформацію і знання, що необхідні для їхньої життєдіяльності і вирішення особистих і соціально значимих завдань;
- у суспільстві виробляється, функціонує і доступна будь-якому індивіду, групі чи організації сучасна інформаційна технологія;

¹²Иноземцев В.Л. Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии // Полис. - 2000. - № 6. - С. 28-39.

¹³Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. - М.: Политиздат, 1991.

- в суспільстві є розвинуті інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки науково-технологічного і соціально-історичного прогресу, що постійно прискорюється;

- відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва та управління;

- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності і послуг.

Таким чином, саме сфера послуг та доступ до інформації виступають ключовими аспектами становлення нового суспільства, а з іншого боку, їхній власний розвиток і став основою для оформлення нової теорії соціального прогресу.

Огляд основних теорій інформаційного суспільства. Процес становлення теорії інформаційного суспільства можна досить умовно поділити на два етапи - концепція постіндустріалізму і саме інформаціоналізму. Вважається, що сам термін "постіндустріальне суспільство" зі змістом, що близький до сучасного, введений у науковий обіг у 1958 р. американським соціологом Д.Рісменом.

Проблемами *постіндустріального суспільства* тісно займався американський соціолог Деніел Белл, який, узагальнюючи це поняття, звів його до наступних ключових моментів:

- економічна ділянка: перехід від товаровиробляючої до обслуговуючої економіки;

- поділ населення за родом занять: перевага професійно-технічного класу;

- осьовий принцип: провідна суспільна роль теоретичного знання як джерела нововведень і політичних формулювань;

- орієнтація на майбутнє: контроль технології і технологічної оцінки;

- ухвалення рішень: створення нової "інтелектуальної технології".

Це визначення суспільства нового типу дало поштовх науковій громадськості з розвитком новітніх інформаційних і комунікаційних технологій більш ретельно розглядати саме інформаційні чинники становлення майбутнього. Це усвідомив і сам Д.Белл, який дещо пізніше почав активно використовувати термін "інформаційне суспільство". Саме Деніел Белл сьогодні вважається одним з основоположників концепції "інформаційного суспільства", одним з перших виділивши його характерні ознаки.

Концепція "інформаційного суспільства" розкрила принципово важливу рису постіндустріального суспільства і збагатила його розуміння, відкрила властивості інформації та її зростаючу роль у житті суспільства. Проте вона ще не могла претендувати на всеохоплюючу характеристику нового соціуму. Тому багато хто з дослідників вважає її лише достатньо важливою складовою теорії постіндустріалізму¹⁴.

Але так чи інакше, сьогодні "інформаційне суспільство" - соціологічна і футурологічна концепція, що вважає головним фактором суспільного розвитку виробництво і використання науково-технічної й іншої інформації.

Дослідники інформаційного суспільства по-різному бачать та окреслюють шляхи його становлення.

Соціолог Девід Лайон так описує процес створення нового типу соціуму¹⁵: "Зростаюча кількість людей з необхідністю втягується в безпрецедентне розмаїття інформаційно орієнтованих типів робіт. Наукові й технічні працівники збирають і продукують інформацію, менеджери й фахівці опрацьовують її, викладачі й працівники комунікаційної сфери її поширюють. Цей процес "інформатизації" не залишає недоторканою жодну сферу соціальної активності: від повсякденного життя до міжнародних відносин та від сфер дозвілля до виробничих відносин".

Інші дослідники пов'язують нове суспільство з розвитком комунікаційних мереж та й інтерпретують його в цьому контексті. З'являються концепції суспільства мережевого інтелекту (Тапскотт), підкреслюється мережевий характер майбутніх соціальних структур (Кастельс) та ін. Суспільство в даних концепціях виступає як стійка мережа, павутина (схожа на Інтернет з технологічної точки зору) інформаційних зв'язків та взаємодій, причому такої структури набувають всі рівні соціальної організації.

Соціального змісту набуває теорія теледемократії, в широкому трактуванні, через її наступні функціонально-правові складові, що означають:

- боротьбу з дискримінацією, заснованою на обмеженні доступу до комп'ютерних мереж, та пов'язаними з цим обмеженнями волі, політичних і соціальних можливостей громадян;

¹⁴Чухно А. Теорія постіндустріального суспільства як глобальна методологічна парадигма. - <http://www.soskin.kiev.ua>.

¹⁵Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. - <http://www.philsci.univ.kiev.ua>.

- можливість брати участь в економічному житті з використанням комп'ютерних мереж як засобу виробництва;

- право на приватність: інформація не повинна циркулювати без дозволу й існує право на заборону доступу до інформації.

Тобто головною цінністю демократії такого типу є інформація, а критерієм демократичності виступає, відповідно, доступ до інформаційних баз даних, вільної, правдивої, неупередженої та об'єктивної інформації. Гарантом цього виступає система права, заснована на інформаційних чинниках, яка набуває в інформаційну епоху нових рис. Реалізація цього права надає людині інформаційного суспільства нового статусу та можливостей, априорі рівних для всіх.

В Україні за останні 10 років сформувалися фактори соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку, які цілком можна розглядати як передумови переходу до інформаційного суспільства. Так, Україна має один з найвищих у світі індексів освіченості (98 %), що створює великі потенційні можливості. Також можна стверджувати, що в Україні сформувався й успішно розвивається вітчизняний ринок телекомунікацій, інформаційних технологій, продуктів і послуг. Ще однією передумовою переходу України до інформаційного суспільства стало те, що сьогодні Україна стала невід'ємною часткою світового політичного і економічного співтовариства, у прямому і переносному сенсі приєднана до зовнішнього світу кабельними і супутниковими каналами зв'язку.

Інформація стає важливим ресурсом політичного, соціально-економічного, технологічного і культурного розвитку, масштаби її використання можна порівнювати з традиційними ресурсами. Швидко зростає кількість сайтів в Інтернеті, парк ЕОМ, прискореними темпами йде розвиток систем і засобів телекомунікації. Збільшується кількість корпоративних інформаційних мереж і число абонентів світових відкритих мереж, розширюється національна мережа зв'язку, успішно здійснюється телефонізація країни, росте ринок засобів мобільного зв'язку. В значній мірі інформатизовані такі галузі, як банківська сфера, державне управління тощо.

За даними Державного департаменту з питань зв'язку й інформатизації, за перше півріччя 2007 р. у сфері інформатизації надано послуги на суму понад 1 млрд грн - це майже в 1,5 більше, ніж за аналогічний період 2006 р. Найвищими темпами зростали послуги з розробки програмного забезпечення й консалтингові

послуги - темпи росту перевищили 155% - це майже половина всього обсягу послуг у сфері інформатизації.

Серед послуг, наданих у сфері інформаційних технологій, швидше всього зростали послуги з обробки даних - 146,3%. Найбільша питома вага серед них становлять послуги, пов'язані з банком даних - 84,4%, які вирости порівняно з аналогічним періодом 2006 р. більше, ніж на третину.

Обсяг ринку реалізації персональних комп'ютерів у першому півріччі 2007 р. виріс порівняно з аналогічним періодом минулого року майже на 40 % і склав 3,9 млрд грн. Чисельність унікальної української Інтернет-Аудиторії за цей період склала близько 4,7 млн користувачів, кількість Web-Сайтів - 39,6 тис.

На основі спільної угоди МОН України Всеукраїнська асоціація комп'ютерних клубів, ВАТ "Укртелеком" та програма розвитку ООН в Україні розпочали проект "Розвиток доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій населення України на основі партнерства між школами і комп'ютерними клубами в Україні". Здійснення проекту спрямоване на забезпечення доступу населення до Інтернету, формування комп'ютерної грамотності, підготовки підростаючого покоління до повноцінного життя в інформатизованій державі, підвищення якості, доступності і ефективності освіти.

Слід сказати, що Україна володіє унікальним кадровим ресурсом для розвитку інформаційної сфери. Щорічно в Україні вищі навчальні заклади випускають 50 тис. спеціалістів з питань ІТ-технологій (включаючи математиків). Україна посідає четверту позицію у світі після США (194 тис.), Індії (145 тис.) та Росії (68 тис.) за кількістю сертифікованих програмістів (дані Міжнародного агентства Grain Bench). В Україні є всі належні передумови для того, щоб пропонувати інтелектуальні послуги на світових ринках.

Разом з тим процесам побудови інформаційного суспільства в Україні перешкоджає ціла низка проблем.

Так, згідно з рейтингами конкурентоспроможності, які здійснює міжнародна організація "Світовий економічний форум", Україна знаходиться у восьмій десятці і за загальним індексом конкурентоспроможності посідає 86 місце, Україна також відстає від розвинених країн за кількістю телефонних ліній - 55 місце (21,6 на 100 жителів).

Найбільш динамічним сектором ринку комунікацій залишаються мережі мобільного зв'язку, якими нині охоплені нині прак-

тично всі обласні та районні центри України, причому територія покриття і кількість абонентів продовжує стрімко зростати, але за показниками це складає лише 8,4 абонента на 100 жителів - 81 місце за тим же рейтингом.

Україна значно поступається розвиненим країнам за рівнем доступу до мережі Internet - 85 місце за кількістю користувачів. За даними фонду "Інформаційне суспільство України", постійний доступ до "всесвітньої павутини" сьогодні мають приблизно 5,5% громадян України і лише 10% шкіл.

Для створення в Україні інформаційного суспільства і власне економіки знань та індустрії інтелектуальних інформаційних технологій необхідно паралельно розбудовувати дві фази інформаційного суспільства.

Перша з них - це прискорення розбудови інформаційної і телекомунікаційної інфраструктури країни шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій; розширення конкурентного середовища серед провайдерів Інтернету і мобільного зв'язку; охоплення органів державного управління та провідних державних інституцій. Друга - одночасна мобілізація науки, освіти, промисловості, гуманітарної сфери, мас-медіа й бізнесу для переходу до наступної фази інформаційного суспільства та суспільства, побудованого на знаннях.

Саме така стратегія дозволить побудувати в Україні сучасне інформаційне середовище, конкурентоспроможну індустрію інтелектуальних інформаційних технологій і власну економіку знань, стати повноправним членом міжнародної світової кооперації у створенні глобального інформаційного суспільства.

Проблеми, пов'язані з побудовою інформаційного суспільства, повинні вирішуватися комплексно. Це і створення сприятливих бізнес-середовищ, інвестиційного та інноваційного клімату, підтримка вітчизняної науки і освіти, підвищення комп'ютерної грамотності населення та заохочення громадян до використання інформаційні технології.

Та передусім необхідно переглянути вітчизняне законодавство, зокрема щодо національної програми інформатизації; прийняти рішення, яким чином розвиватимуться урядові е-послуги, е-комерція, дистанційне навчання тощо.

Також потрібно створити загальнонаціональні інформаційні системи в таких сферах, як охорона здоров'я, наука, культура, екологія тощо.

До першочергових завдань належать:

- подолання цифрового розриву між містами та сільською місцевістю, впровадження систем радіодоступу до Мережі, ефірного й кабельного цифрового телебачення;
- створення сучасних підприємств із виробництва комп'ютерної техніки;
- підтримка експортно орієнтованого виробництва в галузі інформаційних технологій.

Проблем залишається ще достатньо, та слід пам'ятати, що побудова інформаційного суспільства - це не лише використання технологій, а й докорінна зміна свідомості людини та суспільних відносин.

Готовність країни до інформаційного суспільства оцінюється за чотирма основними критеріями: комп'ютерним, інформаційним, соціальним та розвитком Інтернету. Однак головним показником є оцінка розвитку громадянських свобод у країні, кількість газет на душу населення, свобода друку та рівня освіти. Вже на сьогодні в Україні прийнято більше законодавчих документів про кіберзлочинність і моніторинг Інтернету, ніж законів про права та доступ до інформації, охорону персональних даних та інших громадянських свобод. Неможливо, ховаючись за сучасними технологіями, прямувати до контролю та тоталітаризму.

Формування сучасного інформаційного суспільства в Україні потребує розвитку наступних стратегічних напрямів:

- широке використання інформаційно-комунікаційних технологій для удосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм спілкування між державними органами і фізичними та юридичними особами;
- проведення громадського обговорення (насамперед серед професійної IT-спільноти) необхідності розробки та затвердження Інформаційного кодексу - кодексу законів про інформаційне суспільство;
- аналіз нормативно-правового стану: закону України "Про електронний цифровий підпис" та відповідних підзаконних актів. Нормативно-правове забезпечення механізмів втілення у життя положень цього та інших законів, що стримує розвиток не тільки електронного бізнесу, але й створює бар'єри на шляху підвищення ефективності процесів взаємодії між громадянами, підприємствами і органами державного та місцевого самоврядування;

- розробка з метою стимулювання розвитку електронної комерції та прийняття законів "Про електронну торгівлю" і "Про державні електронні послуги";

- зміни ідеології державного патронування ІКТ-ринку. Держава не має обмежуватись фінансуванням поодиноких проєктів, а стимулювати прихід інвесторів, виступати гарантом подальшої підтримки ІТ-індустрії. З іншого боку, створення певних пільгових умов, фінансових ініціатив, економічних преференцій, які б стимулювали діяльність компаній, доцільне тільки після законодавчого врегулювання питань, пов'язаних із створенням та діяльністю технопарків, ВЕЗ, зон пріоритетного розвитку.

Питання для обговорення

1. Формування інформаційного суспільства в Україні потребує становлення певних суспільних передумов. Назвіть ці передумови та розкрийте їх зміст.

2. Експерти стверджують, якщо в суспільстві понад 50% працездатного населення зайнято у сфері інформаційно-інтелектуальних послуг, суспільство стало інформаційним. На якому етапі становлення інформаційного суспільства знаходиться Україна?

3. Визначте першочергові завдання побудови інформаційного суспільства в Україні.

Рекомендована література

1. *Григор О.О.* Основні аспекти теоретико-методологічного аналізу концепції інформаційного суспільства // Вісн. УАДУ. - 2003. - № 2. - С. 456-463.

2. Информационное общество и демократия // <http://www.iatp.org.ua>

3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ., под науч. ред. О.И.Шкаратана. - М., 2000.

4. *Колодюк А.В.* Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства // Борисфен. - 2004. - № 11. - С. 18-19.

5. *Недбай В.В.* Відмінні риси інформаційного суспільства // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. - О.: Юрид. л-ра", 2003. - Вип. 17. - С. 277-285.

6. Окинавская хартия глобального информационного общества // <http://www.inforeg.ru>

7. *Петров О.В.* Социологические пиар-технологии в политике. - К., 2007. - 288 с.

8. *Тоффлер А.* Третья волна / Пер. з англ. А.Євси. - К.: Всесвіт, 2000.

9. Формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України: Автореф. дис.... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Ю.Г.Кальниш; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2007. - 36 с.

Тема 8. Виборчі технології

Виборчі технології - сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання.

Здебільшого починаються вони з формування команди кандидата або іншого суб'єкта політичного процесу. Команда кандидата на виборах - це групи політичного аналізу, по роботі із засобами масової інформації, підготовки і поширення матеріалів, організації масових заходів, "швидкого реагування". Кожна з груп, маючи конкретні функції, взаємодіє з іншими, працюючи на єдину програму і мету.

Починають передвиборчу кампанію з ґрунтового аналізу політичної ситуації як у конкретному виборчому окрузі, регіоні, так і в країні. Аналізу підлягають історичні й географічні особливості, соціально-демографічний портрет; соціально-економічна ситуація; політичні сили та політичні орієнтації громадян (виборців); результати попередніх виборів (розстановка політичних сил); наявність впливових політиків, громадських діячів, неформальних лідерів; особливості засобів масової інформації; інформація про головних конкурентів тощо.

Відтак виробляють відповідну стратегію виборчої кампанії, беручи до уваги сильні й слабкі сторони суперників, ситуацію у виборчому окрузі, проблеми, які передусім турбують виборців, головні принципи, засоби проведення виборчої кампанії, створення іміджу кандидата тощо. **Предметом особливої уваги є програма кандидата на виборах, ключовими характеристиками якої мають бути:**

- наявність позиції кандидата щодо найактуальніших проблем розвитку - соціальних, економічних, політичних, духовних, етнокультурних тощо;

- її чіткість, зрозумілість, логічність;
- конкретність щодо змісту та строків розв'язання існуючих у регіоні проблем.

Підготовці виборчої програми передують вивчення громадської думки шляхом соціологічних та експертних опитувань.

Існують технології підготовки і виступу перед аудиторією (виборцями), у засобах масової інформації, участі в дискусіях, дебатах тощо. Готуючись, наприклад, до виступу на телебаченні, насамперед слід мати загальне уявлення про конкретну назву, жанр (інформаційна програма, дебати, дискусія, телеінтерв'ю), сценарій, регламент, режим передачі (прямий ефір, запис), склад учасників.

Найчастіше стратегію виборчої кампанії вибудовують так, щоб підтвердити причетність кандидата до політичної сили, партії, блоку, владної структури, авторитетного лідера; створити певний ідеологічний контраст з іншими кандидатами, сформулювати його позитивний імідж на тлі конкурентів, зробити ставку на відповідні суспільно-політичні структури, засоби масової інформації.

Кожний з пунктів стратегії є визначальним у виробленні тактики виборчої кампанії.

Тактика виборчої кампанії в органи представницької влади, на пост президента або мера, як правило, містить в собі наступні універсальні елементи¹⁶:

1. Побудову плану-графіка роботи кандидата й вибір головного напрямку його дій. Кандидат повинен заздалегідь знати, де, коли, що й кому він має заявити. Де й коли з'явитися. Або точно знати, коли він займається своїми справами, а кампанія йде "без кандидата". Нерідко складається враження, що безпосередня участь кандидата в кампанії зовсім не обов'язкова. Адже відповідальними за підготовку, коректування й реалізацію цього графіка є менеджер кампанії, начальник головного штабу й референт кандидата. У розробках подачі основних інформаційних приводів беруть участь керівники прес-служби й інформаційно-аналітичного управління. На виборах до центральних органів влади забезпеченням поїздок і зустрічей першої особи займається ціле управління спільно з регіональними штабами.

2. Побудову плану-графіка ведення виборчої кампанії в ЗМІ й визначення основних пропагандистських матеріалів кампанії,

¹⁶Зміст тактики виборчої кампанії розроблено 2007 р. Пилипенко Юлією в рамках її творчої роботи з спекурсу "Інституціональні особливості та технології сучасних політичних процесів".

строків їхньої готовності й виходу в ЗМІ. Створюються медіа-плани для ефірних і друкованих ЗМІ як за обсягами, так й за тематикою. Відповідальним за підготовку, коректування й реалізацію цього плану-графіка є менеджер кампанії, керівник її прес-служби. На крупних виборах у регіонах і великих містах свої пропозиції за планом готують керівники регіональних штабів, вони ж відповідають за їх реалізацію.

3. Побудову плану-графіка PR, графіка створення й запуску рекламних носіїв. Відповідальними за підготовку, коректування й реалізацію цього плану-графіка є керівники головного й регіонального штабів (організаційного управління й управління пропаганди). Агітаційні матеріали готують прес-служба, іміджмейкер, креативщики й дизайнери кампаній. Оригінал-макети виготовляються комп'ютерною групою кампанії або, за контрактом із зобов'язаннями про конфіденційність, незалежними дизайн-студіями. Важливо, аби до моменту готовності кожного носія були вже розгорнуті сили, необхідні для його доставки в регіони й наступного поширення. У ході тривалих кампаній, як правило, 1-2 рази відбувається зміна "меседжей" і основних рекламних носіїв. Інакше виникає ризик стати нецікавими для виборців.

4. Побудову внутрішнього плану-графіка видачі виборцям "БУМА", визначення форм і графіка їх "розкручування". Цей план-графік готує, коректує й реалізує менеджер кампанії разом з керівниками напрямків, відділу спеціальних заходів.

5. Підготовку тактичних розробок на випадок нейтралізації атак суперників. Цим займається менеджер кампанії разом з кандидатом, його референтом, керівниками прес-служби й інформаційно-аналітичного напрямку. На крупних виборах до роботи підключається "ГБР".

6. Налаштування збору інформації про плани й дії суперників і забезпечення безпеки кампанії кандидатів. Пошук слабких місць і підготовка атак на суперників. Курирує цю діяльність менеджер кампанії або керівник головного штабу. Основну роботу веде керівник інформаційно-аналітичного керування, можлива також участь в ній керівників всіх напрямків. Рішення про початок атаки проти суперників може прийняти тільки менеджер за узгодженням з кандидатами. Іноді несанкціонована атака у віддаленому регіоні може зірвати підготовку великого альянсу в Центрі.

7. Проведення регулярних опитувань із метою визначення рейтингу кандидата, настроїв виборців і коректування планів-

графіків кампанії. Організацією опитувань і попереднім аналізом їхніх результатів займаються керівники штабів.

8. **Побудова чіткої організаційної структури виборчої команди**, що включає як добровольців, так і найманий персонал, необхідний для реалізації обраної стратегії й тактики виборчої кампанії. Ці питання визначаються керівниками штабів і напрямків за узгодженням з кандидатом, менеджерами й бухгалтерами кампанії. Всі тактичні плани й рішення є конфіденційними.

Чотири перших компоненти тактики поєднуються в комплексний подекадний план-графік кампанії, доступ до якого мають тільки менеджери кампанії, вузьке коло членів штабу, референт і сам кандидат. Складання цього документа необхідно для координації й контролю всіх напрямків дій команди під час кампанії. Крім того, він дозволить ефективно модифікувати хід кампанії у міру використання суперниками своїх тактичних розробок.

Протягом останніх крупних кампаній комплексні плани-графіки, як правило, використовувалися тільки для формування й обґрунтування фінансового плану кампанії на попередньому етапі - складання графіка фінансування. Складання єдиного й детального документа, що показує всю нашу тактику протягом всієї кампанії, у цей час рідко практикується, тому що занадто небезпечно.

Іноді комплексні плани-графіки складаються винятково для дезінформації суперників.

Загальний план-графік може припускати безперервне нарощування тиску на свідомість й підсвідомість виборців. Однак більш ефективною представляється пульсуюча схема кампанії, кожна пульсація якої збігається із заявкою чергової "родзинки", зміною гасла, а загальний тиск підтримується на високому рівні тільки в останній тиждень кампанії.

Як правило, виборцеві потрібно не менш семи разів зіштовхнутися з образом кандидата, щоб його запам'ятати. Однак яскрава позитивна заявка кожного "козиря" краще вкарбовується у свідомість й знижує необхідність простої "витрати" іміджу шляхом нескінченного повтору роликів по ТБ або поширення чорнобілих листівок із програмою, гаслами й портретами.

Гарна комплексна координація розкручування "родзинок" у ході пульсуючої кампанії дає ефект, наслідком якого стає резонанс у суспільній свідомості, ваш кандидат стає неформальним ньюс-мейкером, "виробником новин".

Питання для обговорення

1. Розробіть тактику виборчої кампанії кандидата в депутати міської ради міста _____.
2. Сформууйте виборчу команду кандидата в депутати міськради. Розробіть "переможну" стратегічну і тактичну програму на основі сучасних виборчих технологій.

Рекомендована література

1. *Андрющенко Е.* Почему не сбылись прогнозы // Власть. - М., 1996. - № 2.
2. *Атаманчук Г., Гірник А.* Політичний менеджмент. Теорія та практика політтехнологій. - Вид. 2-ге, випр. та допов. - Рівне: Перспектива, 2005. - 296 с.
3. *Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві: Монографія.* - Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. - 244 с.
4. *Колошин Е.* Финансирование выборов // Рос. Федерация. - М., 1995. - № 22.
5. *Кочубей Л.О.* Выборчі технології: Навч. посіб. - К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. - 332 с. - (Б-ка журн. "Політичний менеджмент").
6. *Левчик Д.А.* Основные элементы актуализации имиджа кандидата в депутаты в ходе подготовки и проведения избирательной кампании // Вестн. Моск. ун-та. - М., 1995. - № 2. - (Сер. 12. Полит. науки).
7. *Основы политологии: Курс лекций / Под ред. проф. В.П.Пугачева.* - М., 1992.
8. *Петров О.В.* Социологические пиар-технологии в политике. - К., 2007. - 288 с.
9. *Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект): Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / І.В.Шкурат; Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України.* - К., 2002. - 20 с.

Тема 9. Політичне прогнозування та політичне консультування як політичні технології

Політичне прогнозування - наукове дослідження (передбачення) перспектив конкретного політичного суб'єкта, політичної ситуації та політичного процесу загалом.

У політології розрізняють політичне прогнозування як наукове дослідження конкретних перспектив політичної ситуації і як практику вироблення прогнозів. Прогноз є науково обґрунтованим судженням про можливі стани об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни його забезпечення. Прогнозування охоплює спеціальні наукові дослідження конкретних процесів, явищ, подій з метою отримання якісно інших знань - тих, що характеризують перспективи об'єкта дослідження.

Прогноз необхідний для уникнення небажаних результатів розвитку подій, забезпечення перебігу їх у бажаному напрямі. Прогноз як нове знання існує у таких *формах*:

- знання про невідомі на момент прогнозування властивості об'єктів реальної дійсності;
- знання про властивості не існуючих на момент прогнозування об'єктів.

У прогнозуванні істотними є два аспекти:

- 1) пророкує, описує можливі, бажані або небажані перспективи, стани, рішення;
- 2) передбачає певне рішення завдяки усвідомленню стану проблеми, використанню інформації про можливі результати цілеспрямованої діяльності.

На цій підставі у *проблемі прогнозування виділяють два аспекти*: теоретико-пізнавальний і управлінський, пов'язаний з можливістю прийняття на основі прогностичного знання певного рішення.

Прогнозування охоплює усі сфери життєдіяльності людей. Щодо суспільного розвитку одним з найважливіших є політичне прогнозування, об'єкт якого - політика (внутрішня і зовнішня), а предмет - пізнання можливих станів політичних подій, явищ, процесів. У зв'язку з цим розрізняють внутрішньополітичне і зовнішньополітичне прогнозування.

Внутрішньополітичне прогнозування - охоплює всю внутрішню політику. Один з його аспектів пов'язаний з прогнозними оцінками конкретних політичних подій, є прикладним, реа-

лізується в процесі політичної діяльності. Суб'єкт такого прогнозу - державні й політичні органи. Інший аспект стосується діяльності політичних інститутів, політичних процесів суспільства. Реалізує його науковий колектив, що спеціалізується на вивченні політичної системи суспільства.

Зовнішньополітичне прогнозування - здійснює прогнози щодо суб'єктів, явищ і процесів у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики. Воно є джерелом всебічної інформації про загальну обстановку у світі, регіоні, країні, про тенденції, напрями розвитку і чинники, що стимулюють певні події, сприяє баченню нових можливостей суспільно-політичного розвитку. В прогнозуванні міжнародних відносин передусім зосереджуються на взаємодійних державах.

Політичне прогнозування є частиною практичної політики. Для впорядкування прогнозів вдаються до їх типологізації залежно від мети, завдань, об'єктів, характеру, періоду дії, засобів тощо. Основним при цьому є проблемно-цільовий критерій, який вказує на мету прогнозу. Відповідно розрізняють два типи прогнозів: пошукові й нормативні.

Пошуковий прогноз спрямований на визначення можливих станів політичного явища, процесу, події в майбутньому засобом екстраполяції, котрий дає змогу спостерігати тенденції за умовного абстрагування від рішень, здатних змінити ці тенденції. Мета його полягає у виявленні й уточненні перспективних проблем, що підлягають вирішенню засобами політичного управління. Такий прогноз відповідає на питання: що найвірогідніше відбудеться в суспільстві за існуючих соціально-політичних тенденцій?

Нормативний прогноз сприяє визначенню шляхів і термінів досягнення можливих станів об'єкта політичного прогнозування. Головне для нього - передбачити способи і час, необхідні для досягнення заздалегідь заданих норм, ідеалів, стимулів, мети. Такий прогноз відповідає на питання: якими шляхами досягти бажаного?

У політичній сфері за періодом попередження (відповідно до характеру і темпів розвитку явищ) розрізняють прогнози:

- оперативні (до одного місяця);
- короткострокові (до одного року);
- середньострокові (до п'яти років);
- довгострокові (понад п'ять років, зазвичай в межах п'ятнадцяти-двадцяти років);
- стратегічні (понад двадцять років).

Об'єктивна основа прогнозування політичних подій полягає в тому, що їхнє майбутнє приховане в теперішньому, тобто існує потенційно; нове міститься в старому (минулому), але тільки гіпотетично, ймовірно. Тому для прогнозування майбутнього необхідне пізнання дійсності, точніше можливостей, тенденцій, прихованих у політичній системі. Завдяки цьому науковий прогноз розкриває майбутнє (ще невідоме) політичної події, зумовлене її передісторією, а також станом на певний час.

У пізнанні дійсності важливим є знання історії. "Хто не знає минулого, не володіє теперішнім, не достойний майбутнього", - гласить народна мудрість. Суспільство, яке знає своє минуле, інакше організовує своє сьогодення і майбутнє. Ця закономірність простежується на прикладі колишнього Радянського Союзу, коли в період гласності було відкрито інформацію про сталінізм, ГУЛАГ, репресії, голодомор, Чорнобиль. Це стало однією з причин колапсу СРСР, демократизації політичної системи. Тому одним з найдраматичніших напрямів політичної боротьби є боротьба за історичні знання.

Побачити в минулому майбутнє можна за допомогою законів розвитку об'єктів політичного прогнозу. Одним із них є **закон причинності**, який гласить, що явище має свою причину, тобто його породжують певні умови. Тому будь-яке пізнання вимагає усвідомлення причин явища. Знаючи їх, можна передбачити наслідки. А якщо для суспільства ці наслідки небажані, суб'єкти політики, усвідомивши це, мають час для пошуку можливостей нейтралізації цих причин.

Для успішного прогнозування на основі законів необхідне знання їхньої системи, механізму дії та використання. Хоча історія розвивається за об'єктивними законами, але творять її люди, прискорюючи або уповільнюючи її розвиток. Багато в чому це залежить від того, наскільки беруть до уваги ці закони. Ігнорування їх або невміння ними користуватися призводить до суб'єктивізму й авантюризму в політиці.

Процес пізнання законів надто складний, зумовлені законами відносини людей постійно змінюються. Наприклад, політичні відносини виявляються як політичні інтереси. Тому в механізмі соціально-політичних законів важливу роль відіграє такий об'єктивний чинник, як соціально-політичні інтереси, потреби та стимули, які постійно змінюються. У прогнозуванні важлива інформація про інтереси, потреби і стимули усіх верств населення. Суттєвим

є й те, що закони, які діють у соціально-політичній сфері, виявляються як тенденції або можливості, не завжди втілюючись в дійсність. Це ускладнює вироблення прогнозу на основі закону суспільного розвитку. Тому якщо політичні претензії класу, соціальної групи враховують об'єктивний хід історії, політичні процеси розвиватимуться без суспільних потрясінь. Чим менше узгоджуються політичні інтереси з об'єктивними закономірностями розвитку, тим вища ймовірність непередбачуваних політичних конфліктів і потрясінь.

У цій справі важливо розрізнити механізм дії і механізм використання соціально-політичних законів. Механізм дії законів об'єктивний, функціонує незалежно від того, чи знають про нього люди і чи намагаються його застосувати. Механізм використання законів належить до суб'єктивних чинників. Адже використання законів є свідомим застосуванням знань, діяльністю відповідно до законів. Механізм дії законів і механізм їхнього використання різняться настільки, наскільки механізм дії є пізнаним і застосовується в плануванні, прогнозуванні, управлінні. З пізнанням і практичним застосуванням законів механізм використання законів поступово стає механізмом їхньої дії.

Механізм дії і використання законів складається з таких ланок:

- вироблення політики, заснованої на пізнаних законах;
- планування і прогнозування;
- виявлення і розв'язання суперечностей;
- залучення, активізація та організація людей для реалізації вимог законів і розв'язання суперечностей;
- використання конкретних форм і засобів реалізації вимог законів.

Сукупно ці ланки є прогностичною валідністю - якісною характеристикою точності передбачення подій.

Прогнозування є обов'язковою умовою механізму дії законів, передбачаючи цілеспрямовану діяльність людей. Для прогнозування політичних подій, процесів велике значення має знання політичної ситуації.

Об'єктивною основою прогнозування є також системне структурування політичного явища, процесу. Поняття "система" означає сукупність елементів, які, перебуваючи у зв'язках між собою, утворюють певну цілісність. Позаяк система передусім є певною цілісністю, її властивості не збігаються із сукупністю властивостей її елементів. Крім того, система за своєю природою ієрархіч-

на. Тому кожний її елемент можна розглядати як систему, а саму систему - як один із компонентів більш широкої системи.

Елементи політичної системи перебувають у постійному розвитку. Тому наскільки багатоманітне політичне життя суспільства, настільки багатоманітні й політичні процеси, кожен з яких є об'єктом прогнозування.

Отже, прогнозування як процес наукового дослідження передбачає визначення мети, отримання, обробку, оцінку й аналіз інформації, окреслення перспектив реалізації прогнозу. Ефективне політичне прогнозування можливе тільки за постійного коригування прогнозів з урахуванням найновішої інформації.

Політичне прогнозування визначає основні напрями розвитку політики, відображає сукупність зовнішніх і внутрішніх зв'язків, залежностей між різноманітними сферами політичного життя. Ґрунтується воно на принципах альтернативності, системності, безперервності, верифікації.

Принцип альтернативності. Пов'язаний з можливістю розвитку політичного життя і його окремих ланок на різних траєкторіях, за різних взаємозв'язків і структурних відношень. Альтернативність передбачає припущення про можливість різноманітних варіантів розвитку політичних подій. Реалізація цього принципу полягає у розмежуванні варіантів розвитку на ті, що реалізуються, і ті, що за передбачених умов не можуть бути реалізовані. Кожну альтернативу розвитку політичного процесу супроводжує відповідна сукупність проблем, які слід брати до уваги при прогнозуванні.

Нині всі внутрішньополітичні, зовнішньополітичні події, процеси, явища розглядаються з позицій альтернативності. На ймовірність альтернатив впливають конкретні політичні прагнення та проблеми. Їх зумовлюють тенденції розвитку суспільних потреб, необхідність вирішення конкретних проблем. Завдяки цьому принцип альтернативності взаємодіє з принципом цілеспрямованості прогнозування.

Принцип системності прогнозування. Цей принцип означає, що, з одного боку, політика розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого - як сукупність відносно самостійних напрямів (блоків) прогнозування. Системний підхід допускає побудову прогнозу на основі системи засобів і моделей. Системність засобів і моделей політичного прогнозування дає змогу виробити погоджений і гармонійний прогноз по кожному напрямку політичного життя. Однак побудувати цілісну систему моделей політичного прогнозу-

вання у зв'язку з методологічними проблемами поки що неможливо. Це завдання буде розв'язане за допомогою комп'ютерних технологій через створення інформаційного банку даних.

Принцип безперервності прогнозування. Він передбачає безперервне коригування прогнозних розробок в міру надходження нової інформації. Наприклад, будь-який довгостроковий прогноз у першому варіанті є масштабним. З плином часу передбачувана тенденція стає прозорішою, виявляє себе з різних боків. У зв'язку з цим нова інформація, що надходить до прогнозиста, дає змогу точніше передбачити певну політичну подію.

Принцип верифікації (лат. verus - істинний). Завдяки йому встановлюють вірогідність виробленого прогнозу. Верифікація може бути прямою, побічною, консеквентною (послідовною), інверсною (яка передбачає зміну розташування елементів прогнозу).

Усі принципи прогнозування взаємодіють між собою, реалізуються через конкретні методи науково-прогностичних досліджень. Наукова обґрунтованість прогнозу залежить від того, який метод (система методів) покладено в основу прогностичного дослідження. Розширення сфери прогнозування зумовлює збільшення кількості його засобів. Розвиток нових засобів прогнозування сприятиме утвердженню нових дисциплін (наприклад, політичної прогностики, завданням якої є вивчення закономірностей і принципів вироблення політичних прогнозів). На сьогодні відомо понад 150 методів прогнозування. Завдання полягає у визначенні сфери використання кожного з них. Здебільшого в політології вдаються до методів, які на практиці довели свою ефективність.

Метод колективної експертної оцінки. Його суть полягає у визначенні узгодженості думок експертів щодо розвитку внутрішньої і зовнішньої політики або окремих її сфер, а також щодо розвитку політичних явищ, котрі неможливо перевірити іншими засобами, наприклад експериментом. Цей метод допускає такі дії:

1. *Створення робочих груп для здійснення експертних оцінок.* До їх обов'язків належать проведення опитування, обробка матеріалів і аналіз результатів колективної експертної оцінки. Робоча група призначає експертів, які висловлюють свої міркування щодо перспектив розвитку певних напрямів внутрішньої або зовнішньої політики (кількість експертів може коливатися від 10 до 100-150 осіб залежно від складності об'єкта).

2. *Уточнення основних напрямів розвитку політичних процесів, подій, складання матриці, що відображає основну мету, до-*

даткові цілі й засоби їхнього досягнення. Це належить здійснити ще до опитування експертів. Перед організацією опитування формують питання для експертів за певною структурно-ієрархічною схемою: від широких до вузьких, від складних до простих.

3. *Забезпечення однозначності питань*, які використовують під час опитувань експертів, а також незалежності суджень експертів. При цьому необхідно уникати будь-якого тиску.

4. *Опрацювання матеріалів експертної оцінки*, які є вхідним матеріалом для синтезу прогнозних гіпотез і варіантів розвитку політичних подій. Як остаточну оцінку обирають або середнє судження, або середнє арифметичне значення оцінок експертів, або середнє (нормалізоване, зважене) значення оцінки.

Коллективна генерація ідей ("мізкова атака"). Суть цього методу полягає в актуалізації творчого потенціалу фахівців (інтенсивного аналізу проблемної ситуації), вдаючись спершу до генерації ідей, а потім критики їх, формулювання контрідей. *Структурно ця робота складається з шести етапів:*

1. *Формування групи учасників "мізкової атаки"*. Як правило, до такої групи входять фахівці (не більше 15 осіб) з високим рівнем ерудиції і розуміння проблемної ситуації.

2. *Складання проблемної записки учасниками дискусії*. Вона охоплює опис проблемної ситуації і засобів її оцінювання.

3. *Генерація ідей*. Починається з того, що ведучий розкриває зміст проблемної записки, знайомить з правилами дискусії: висловлювання повинні бути чіткими і стислими; критика попередніх виступів не допускається; не дозволяється виступати багато разів підряд; обов'язкове оприлюднення переліку ідей, підготовленого заздалегідь. Основне завдання ведучого - заохочувати висловлювання, не оголошувати неправдивої інформації, не засуджувати і не припиняти аналізу будь-якої ідеї навіть тоді, коли вона видається абсурдною. Міркування слід фіксувати на магнітну плівку з метою їх аналізу та систематизації. Така робота триває до однієї години.

4. *Систематизація ідей групою аналізу*.

5. *Руйнування систематизованих ідей*. Кожну ідею учасники дискусії піддають критиці, сповідуючи правило: розглядати кожну ідею тільки з точки зору перешкод на шляху їхнього здійснення. Учасники дискусії не відхиляють ідеї, а намагаються спростувати їх. Тривалість даного етапу - до двох годин.

6. *Оцінка критичних зауважень і складання переліку практичних ідей*.

Метод "Дельфі". Він відрізняється від звичайних засобів групової взаємодії експертів: а) анонімністю експертів; б) використанням результатів попереднього туру опитувань; в) статистичною характеристикою групової відповіді.

Побудова сценаріїв. Завдяки цьому засобу намагаються встановити логічну послідовність подій, беручи за основу існуючу або задану ситуацію. У сценарії (словесному описі прогнозованої ситуації) слід зосередитися на зв'язках між подіями, на критичних точках, де впливи можуть мати непропорційно вагоми ефекти. Написання сценарію відбувається у такій послідовності: визначення часового інтервалу - формування події - словесне тлумачення сенсу події - кількісна оцінка за ескалаційною (зростаючою) шкалою.

Це найпоширеніший засіб прогнозування, за допомогою якого більш-менш точно передбачають розвиток політичних подій. Так, наприклад, ослаблення державно-політичних структур має наслідком появу тінювих структур політичної влади, зростання впливу кримінальних угруповань. Можна виробити сценарій розвитку електорального процесу за різних виборчих систем, спрогнозувати розстановку політичних сил у парламенті й можливий законотворчі дії.

Вироблення сценаріїв змушує дослідника тримати у полі зору деталі і процеси, які він міг би проігнорувати під час абстрактних міркувань.

Метод екстраполяції. Це загальнонауковий метод, що полягає у переносі висновків минулого досвіду на події майбутні, а також висновків, одержаних щодо однієї частини певної системи, на іншу її частину. Щодо політичних подій межа екстраполяції дорівнює приблизно 5-10 рокам. Уникненню грубих помилок у прогнозуванні сприяє складне екстраполювання - комбінація математично-статистичних розрахунків із застосуванням теорії ймовірностей, теорії ігор, теорії множин. В соціальній науці є певні застереження щодо некоректності застосування цього методу до соціальних об'єктів (А.Давидов) та уточнення стосовно некоректності застосування методу лише до суспільних систем (Е.Афонін).

Метод моделювання. З його допомогою вивчають не об'єкти, а їхні моделі. У зв'язку з цим знання, отримані за допомогою моделювання, не можуть бути абсолютно істинними, позаяк повної аналогії між об'єктом дослідження і його моделлю досягти не-

можливо. До того ж відомо, що тотожні події, які відбуваються в різних історичних обставинах, можуть мати протилежні наслідки. Під час моделювання враховують не тільки конкретну ситуацію в країні, а й історичний досвід та ментальність населення.

Структурно моделювання складається з конструювання моделі на основі попереднього вивчення об'єкта, з'ясування його істотних характеристик, експериментального і теоретичного аналізу моделі, зіставлення результатів з даними об'єкта, коригування моделі. Якщо за екстраполяції, як правило, виробляється продовження динамічного ряду на перспективу, то при прогнозуванні за допомогою моделі існуючі механізми співвідносять з майбутніми.

Вибір засобу прогнозування політичних процесів, подій залежить від мети і термінів прогнозування.

Вироблення прогнозу є складним і відносно тривалим процесом. **Вироблення прогнозу складається з наступних етапів:**

1. *Передпрогнозна орієнтація* (програма дослідження). На цьому етапі уточнюють завдання прогнозу, аналізують його особливості, масштаби, періоди, підстави, формулюють мету і завдання, робочі гіпотези, визначають засоби, структурують процес організації прогнозування. Головним моментом є аналіз об'єкта прогнозування, опис якого починають при формуванні завдання на прогноз. Опис містить відомості про найзагальніші показники об'єкта. На цьому етапі важливим є досвід та інтуїція фахівців.

Під час аналізу об'єкта слід дотримуватися певних методологічних принципів прогнозування. Принцип системності вимагає розглядати об'єкти і прогнозне тло відповідно до мети і завдань дослідження. Принцип природної специфічності передбачає обов'язкове врахування природної специфіки об'єкта прогнозування, закономірностей його розвитку, абсолютних і розрахункових значень меж розвитку. При порушеннях цього принципу (часто виникають за формальної екстраполяції процесу) помилки можуть бути значними, а прогнози абсурдними. Принцип аналогічності передбачає постійне порівняння властивостей об'єкта з відомими в даній галузі подібними об'єктами, їхніми моделями для пошуку об'єкта-аналога, використання його моделі або окремих її елементів. Цей принцип дає змогу мінімізувати витрати на аналіз і прогноз завдяки використанню готових прогнозних моделей, а також забезпечити перевірку істинності прогнозів зіставленням їх з прогнозами об'єктів-аналогів.

2. *Побудова засобами системного аналізу вхідної (базової) моделі об'єкта прогнозування.* Для уточнення моделі можливе опиту-

вання населення й експертів. Під час аналізу об'єктів прогнозування використовують об'єктний та функціональний підходи.

Об'єктний підхід здійснюється опосередковано через виділення підсистем шляхом поелементного дроблення об'єктів. Кожен новий елемент розглядається при цьому як об'єкт прогнозування відповідного рівня ієрархії. А кожна система (підсистема) розглядається як сукупність властивостей і взаємозв'язків відповідного об'єкта. Цей підхід застосовують щодо структурно складних об'єктів, виділяючи групи схожих за властивостями первинних об'єктів й аналізуючи найтиповіші характеристики кожної групи. Функціональний підхід відрізняється від об'єктного тим, що за основу структурного членування об'єкта беруть функціональні ознаки. Цей підхід застосовують за відносно невеликої кількості первинних об'єктів, що складають об'єкт прогнозування. Але вони є надто складними за своїми характеристиками і взаємозв'язками. Тоді виділяють групи схожих функцій і простежують їхню реалізацію незалежно від первинних об'єктів.

3. *Збір даних прогнозного тла.* Прогнозне тло - це сукупність зовнішніх щодо об'єкта прогнозування умов, істотних для політичного прогнозування. Наприклад, прогноз стабільності політичної системи передбачає врахування прогнозів економічного розвитку.

4. *Побудова динамічних рядів показників.* Вони є стрижнем майбутніх прогнозних моделей засобами екстраполяції. Динамічний ряд - це тимчасова послідовність ретроспективних (лат. retro - назад, srectro - дивлюсь) значень змін об'єкта прогнозування.

5. *Побудова серії гіпотетичних (попередніх) пошукових моделей.* При цьому вдаються до пошукового аналізу профільних і фонових показників, конкретизації мінімального, максимального і найімовірнішого значень. Як правило, змістом пошукового прогнозу є визначення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому. До пошукових засобів відносять екстраполяцію, історичну аналогію, написання сценаріїв, аналітичні процедури.

6. *Побудова гіпотетичних нормативних моделей прогнозованого об'єкта.* Це завдання реалізують засобами нормативного аналізу за задалегідь визначеними критеріями щодо заданих норм, ідеалів, цілей.

7. *Оцінка вірогідності, точності, обґрунтованості (верифікації) прогнозу.* Мистецтво політичного прогнозування полягає в умінні, ґрунтуючись на об'єктивних законах, визначити напрями й особливості розвитку певних явищ, спрямувати цей розвиток відпо-

відно до мети. Вірогідність прогнозу перевіряють на обґрунтованість, логічну доказовість, вдаючись інколи до експерименту, інтуїції.

8. *Вироблення рекомендацій* щодо управлінських рішень на основі зіставлення пошукових і нормативних моделей.

9. *Аналіз (експертиза) підготовленого прогнозу і рекомендацій*, а також їх доведення з урахуванням висловлених зауважень та задача проекту замовнику.

10. *Передпрогнозна орієнтація* на основі зіставлення матеріалів уже виробленого прогнозу з новими даними прогнозного тла і новий цикл дослідження. Це зумовлено неперервністю, необхідністю поглиблення і розширення процесу прогнозування.

Але ефективність прогнозів політичних подій не може зводитися тільки до ступеня їхньої вірогідності, точності. Не менш важливо знати, наскільки прогноз сприяє підвищенню обґрунтованості, об'єктивності, ефективності вироблених на його основі політичних рішень. Водночас перевірка прогнозів має істотні відмінності від верифікації прогнозів. У прогнозуванні, окрім абсолютної верифікації (емпіричного підтвердження або заперечення правильності гіпотези), існує відносна (попередня) верифікація, яка дає змогу розвивати наукові дослідження, використовувати їх результати на практиці ще до абсолютної їх перевірки.

Сучасний інструментарій прогнозування не є універсальним. Прогнозування є обмеженим як щодо часового діапазону (п'ять-десять років), так і щодо об'єктів (не всі явища піддаються прогнозним оцінкам). Максимальне використання наукового політичного прогнозування запобігає домінуванню утопічних поглядів, сподівань, орієнтацій, забезпечує стабільний і динамічний розвиток суспільства.

Питання для обговорення

1. Сформулюйте основні принципи політичного прогнозування.

2. На сьогодні відомо понад 150 методів прогнозування. Здійсніть свою класифікацію цих методів та визначте основні сфери застосування кожного з класів. Назвіть основні методи прогнозування.

Рекомендована література

1. *Богданова В.Є.* Теорія та практика політичного консультування в Україні в контексті розвитку демократичних інституцій // Український соціум: Монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. - К.: Знання України, 2005. - С. 728-733.

2. *Гроховски М., Бен-Гера М.* Как стать хорошим советником по стратегическим вопросам: Пособие. - Братислава: NISPAcee, 2002.

3. *Петров О.В.* Социологические пиар-технологии в политике. - К., 2007. - 288 с.

4. Политическое консультирование / Под ред. Е.В.Егоровой-Гантман и Е.Д.Минтусова. - М.: Никколо-М, 2002.

5. Политическое консультирование в российских избирательных кампаниях / Под ред. Е.В.Егоровой-Гантман и Е.Д.Минтусова. - М.: Никколо-М, 2003.

6. *Поляков Л.В.* Основы политического консультирования. - М., 2004.

7. *Соловьев В.Ю., Пронин А.М.* Введение в основы политического консалтинга: Учеб. пособие. - Пенза, 2004.

8. Справочник по политическому консультированию / Под ред. Д.Д.Перлматтера. - М.: Инфра-М, 2002.

9. Формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України: Автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Ю. Г. Кальниш; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2007. - 36 с.

10. *Шарков Ф.* Консалтинг в связи с общественностью. - М., 2005.

Тема 10. Політичний маркетинг

Маркетинг (англ. market - ринок, збут) *у політичній сфері* - діяльність, спрямована на створення, підтримання чи зміну поведінки людей щодо певних політичних ідей, явищ, подій, організацій, лідерів. Маркетингові технології дають змогу виявити орієнтації громадської думки, конкретні прагнення, уявлення людей, рівень конкурентоспроможності політичних груп. Вдале застосування прийомів маркетингу в політиці є передумовою досягнення популярності, перемоги на виборах, утримання міцних позицій на вершині політичного олімпу.

Поняття "маркетинг" запроваджене представниками Гарвардської економічної школи США, які, вивчаючи процеси стихійності та непередбачуваності капіталістичного ринку, дійшли висновку, що саме ці його характеристики спричиняють економічні та політичні кризи в суспільстві. Не виходячи за межі основних постулатів ринкової економіки, вони розробили основи механізму управління та планового регулювання, що дістав назву "маркетинг".

Політична діяльність за будь-яких суспільно-політичних систем і типів державного устрою також спрямована на завоювання та утримання контролю над ринком, але ринком специфічним - ринком влади, а через нього - над політичною та іншими сферами суспільства. За тоталітарних і диктаторських режимів боротьба точиться переважно силовими методами, аж до фізичного знищення опонентів. У демократичному суспільстві за наявності відповідних механізмів і процедур формування представницької, виконавчої та судової гілок влади в державі, а також політичної культури та ментальності політичну діяльність теж можна розглядати як змагання за контроль над ринком влади. Зрозуміло, це змагання має відбуватися за правилами, зафіксованими в нормах законодавства, традиціях політичної поведінки виборців і претендентів на політичну владу.

Політичний маркетинг - сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади.

На основі специфічних особливостей політичної діяльності називають такі *функції політичного маркетингу*:

- формування інформаційного банку, що охоплює дані статистики, різноманітної урядової та неурядової звітності, результати досліджень економіки, політики, психології, демографії тощо;

- вироблення методів аналізу та обробки даних інформаційного банку, виокремлення ключових показників, що найповніше характеризують об'єкти та суб'єкти політики;

- оцінювання й аналіз умов політичного ринку, маркетингового середовища (мікро- й макро-). Мікросередовище - сукупність сил, які діють під безпосереднім контролем або керовані даною партією, соціальною групою, лідером тощо. Макросередовище - глобальні чинники: економічні, соціальні, політичні, психологічні, демографічні та ін.;

- аналіз ринкових можливостей певних партій, суспільних інституцій, ідей, особистостей;

- вироблення оцінних і прогнозних моделей політичного попиту, життєвого циклу об'єктів і суб'єктів політики (партій, програм, ідей, лідерів), а також політичної поведінки суб'єктів політики;

- аналіз ефективності політичного маркетингу, коригування форм і методів політичної діяльності та ін.

Грунтуючись на базових характеристиках ринку влади (демократичного чи тоталітарного), *виокремлюють* відповідно *політичний маркетинг демократичного і тоталітарного суспільств*.

Типологія політичних об'єктів і суб'єктів дає змогу виокремити політичний маркетинг політичних, державних та інших інституцій, окремих організацій, політичних лідерів, а також ідей, програм, концепцій, доктрин тощо. Невід'ємними складовими політичного маркетингу є дослідження політичного ринку (через вивчення громадської думки), виборча інженерія і політичне рекламування як важливі інструменти політичної боротьби за будь-яких суспільних умов і політичних режимів.

Однією з найважливіших складових політичного маркетингу є *вивчення особливостей функціонування ринку влади* в певному суспільстві. Дослідження останнього передбачає вивчення та аналіз:

- політичної культури суспільства;
- рівня розвитку партійно-політичних структур;
- прошарку політичних лідерів (політичної та правлячої еліти);
- настанов суспільної свідомості.

Якщо перші три чинники досліджують традиційними методами політичного аналізу, то стереотипи суспільної свідомості - шляхом *вивчення громадської думки*. Вивчають її через опосередковані засоби масової інформації (документи органів влади, суспільно-політичних організацій), прями (особисті контакти працівників органів управління з населенням на зборах, мітингах, страйках, прийом громадян, листування) й спеціалізовані канали надходження інформації.

Спеціалізовані канали висловлювання громадської думки є найнадійнішими, оскільки з допомогою соціологічних і психологічних методів дають змогу отримувати репрезентативну (адекватну) інформацію з широкого кола питань. Вони домінують у політичному маркетингу.

Опитування громадської думки за методом його здійснення поділяють на опитування методом інтерв'ю та анкетні опитування.

Інтерв'ю проводять у формі розмови інтерв'юера з респондентом (опитуваним), занотовуючи його відповіді вручну або на аудіо- чи відеоплівку.

Анкетне опитування передбачає фіксований порядок запитань і варіанти відповідей. Розрізняють такі види анкетних опитувань громадської думки:

- роздавальне;

- телефонне;
- пресове;
- поштове (у тому числі електронною поштою);
- комп'ютерне.

Роздавальне опитування - основний вид анкетного опитування, під час якого дослідник безпосередньо вручає анкету респондентові, отримуючи її після заповнення. Використання при цьому спеціальних процедур уможливує забезпечення надійності, репрезентативності та якості опитування, гарантує повернення всіх анкет. **Телефонне анкетне опитування** передбачає спілкування інтерв'юера та респондента на відстані. Якщо респондент є постійним учасником опитувань певної соціологічної мережі, можливе використання автовідповідачів. За аналогічною схемою проводять опитування з допомогою електронної пошти та персональних комп'ютерів, встановлених у респондентів. За телефонного опитування часто використовують електронно-обчислювальну техніку, коли результати відповідей через спеціальні пристрої вводять у комп'ютери соціологів. Попри легкість організації, незначні витрати та масштабність можливого охоплення, кількість повернутих анкет становить у середньому 5%. Існує й проблема репрезентативності, оскільки відповідають на анкету лише ті, хто цього сам хоче. **Пресове опитування** передбачає опублікування анкет у газеті, отримання їх від респондентів поштою. Маючи великий респондентський масив, можна суттєво підвищити надійність інформації через так званий ремонт вибірки - наближення її соціально-демографічних параметрів до відповідних параметрів населення тих територій, де проводять опитування громадської думки. Але проблема репрезентативності в разі проведення пресових опитувань є досить складною, і її потрібно враховувати, оцінюючи результати дослідження.

Функції опитування громадської думки: політична; ідеологічна; соціальна. **Політична функція** полягає в так званій політичній розвідці - дослідженні суспільних настроїв, соціальних настанов електорату, ставленні широких верств населення до різних соціальних проблем, окремих осіб, що дає змогу оцінити палітру політичних орієнтацій виборців, існуючий у суспільній свідомості імідж "ідеального" політичного діяча.

Ідеологічна функція полягає в моніторингу (безперервному відстеженні) ефективності впливу політичних акцій на різні категорії електорату, з'ясуванні реакції основних прошарків насе-

лення на ідеї, гасла, політичні програми, форми їх подання, манеру лідерів триматися і т. ін.; у значному ідеологічному впливові опитувань на формування громадської думки в заданому напрямі: якщо в запитання анкети тонко "вмонтувати" соціально-психологічну настанову сприйняття, можна "підказати" бажану відповідь.

Крім того, результати опитувань громадської думки можуть бути використані для маніпулювання суспільною свідомістю завдяки цілеспрямованій інтерпретації отриманих відповідей через привертання уваги до зростання популярності одного лідера, замовчувань щодо іншого та ін.

Соціальна функція - полягає в тому, що результати опитувань містять інформацію про потреби, інтереси, вимоги, претензії населення до влади, важливу під час вироблення управлінських рішень; громадська думка через опитування реалізує функцію соціального контролю, відкриває важливий канал зв'язку між владою та громадськістю, а інколи реалізує й деякі функції прямої демократії; опитування дають змогу точніше визначити співвідношення політичних сил у суспільстві, що є одним із чинників політичної та соціальної стабільності; дані опитувань уможливають довготермінове прогнозування соціального розвитку суспільства і т. ін.

Опитування громадської думки можуть бути стратегічними й описовими (допоміжними). **Стратегічне опитування**, скажімо під час виборів, полягає в оцінюванні загальнополітичної ситуації, сильних і слабких сторін кандидатів, у визначенні на основі соціальних, демографічних, геополітичних чинників шансів кандидата в певних регіонах. **Описове опитування** дає змогу кандидатам та їхнім командам дізнаватися про те, хто лідирує, які проблеми виборці вважають для себе найважливішими, тощо.

Спираючись на громадську думку, центри влади можуть адекватніше впливати на суспільні процеси, підвищувати ефективність управлінських рішень, підтримувати зворотний зв'язок з громадськістю.

Одним із найпоширеніших видів політичного маркетингу, які використовують під час політичної боротьби за місця в представницькій та виконавчій владі, є виборча інженерія.

Питання для обговорення

1. Визначте основні функції політичного маркетингу.
2. Консультації шляхом опитування громадської думки займають важливе місце в роботі органів державної влади. Запропо-

нуйте та обґрунтуйте свої пріоритетні питання моніторингу громадської думки в Україні.

Рекомендована література

1. *Бєбик В.М.* Політичний маркетинг і менеджмент. - К.: МАУП, 1996. - 144 с.
2. *Золотухін Е.В.* Політичний маркетинг в сучасній Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Дніпропетр. нац. ун-т. - Д., 2008. - 16 с.
3. *Петров О.* Партії необхідний політичний маркетинг // Україна і світ сьогодні. - 2004. - № 6. - 21-27 лют. - С. 2.
4. Політичний маркетинг та електоральні технології / НАН України; Ін-т соціол. - К.: Гарт, 2002. - 250 с.
5. *Пухкал О., Дикий О.* Політичний маркетинг // Вісн. Академії праці і соц. відносин Федерації профспілок України. - К., 2002. - № 1. - С. 198-201.
6. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.
7. Соціально-політичний маркетинг як один з механізмів раціональної взаємодії органів державного управління з населенням: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.07 / О.А.Котуков; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2002. - 20 с.

Тема 11. Політичний менеджмент

Поняття "*менеджмент*" (англ. management - керування, управління) означає сукупність принципів, форм, методів, прийомів і засобів управління матеріальними і людськими ресурсами. Цей процес здійснюють певні групи людей, які відповідно до законодавства та усталених у суспільстві норм поведінки реалізують владні функції щодо державної, комунальної, корпоративної власності.

Усе, що стосується менеджменту на виробництві (на рівні фундаментальних принципів управління), застосовують і в політичній діяльності. Недарма талановиті менеджери виробництва часто стають відомими політиками та державними діячами.

Політичний менеджмент - система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політично-

го розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації в політичній практиці.

Політичний менеджмент охоплює систему управління політичною сферою суспільства на основі використання форм, методів і технологій правового менеджменту та політичного маркетингу. Він передбачає безпосередній розгляд, ухвалення та втілення в життя політичних рішень. Цю функцію покладено на спеціалізовану групу людей (політична, правляча еліта), яка домагається необхідної поведінки людей - членів суспільства - за допомогою правових норм, умовлянь і маніпулювання. Ці види соціотехніки управління називають ще інструментами регулювання впливу на людей.

За порушення суб'єктом або об'єктом політики правових норм (законів, постанов, указів та інших нормативних актів) керівна група вдається до санкцій: звільнення з роботи, заборона на професію, обмеження певних прав (поїздки за кордон, публікування своїх праць тощо), обструкція в засобах масової інформації, судове та адміністративне переслідування. Крім санкцій, керівна група використовує і засоби заохочення: доступ до матеріальних благ і послуг, популяризація в засобах масової інформації та ін. Такі види впливу на громадськість часто застосовують для розколу суспільних груп, які не поділяють домінуючих норм поведінки, моральних цінностей, оцінок суспільно-політичної ситуації.

Вплив на суб'єкти та об'єкти політики за допомогою умовлянь здійснюють тоді, коли намагаються їх переконати в необхідності певного політичного вибору. Техніка умовлянь передбачає залучення раціональної та нераціональної аргументації, використання статистичних даних, фактів, прагматичних аргументів, результатів соціологічних і соціально-психологічних досліджень. Під час нераціональної аргументації покладаються не на істинність аргументів, а на особистісні якості людей, котрі поділяють аналогічні думки, на авторитети, думки більшості громадян тощо. Використовують і техніку формування емоційного компонента, коли звертаються до стереотипів, національних інтересів, висміювання, залякування та ін.

Маніпулювання суспільною свідомістю використовують у разі потреби вплинути на суб'єктів, об'єктів політики, впливові кола. Засоби маніпулювання поділяють на мовні та немовні. Мовні передбачають використання певних штампів, термінів, ідеологіч-

них і політичних кліше тощо. До немовних належать маніпулювання інформацією: блокування "невигідної" інформації, затримання її або викладення в сприятливому для себе контексті. Найчастіше використовують фрагментарність інформації, що унеможливує оцінку певної події в повному обсязі, об'єктивно. Це пасивний варіант маніпуляції. До активних належить насаджування стереотипів, "правильних" норм і цінностей.

У політичній сфері виокремлюють **менеджмент виборчої кампанії**, діяльності правлячої (або урядової) команди й менеджмент окремої політичної кампанії з рекламування певних цінностей, доктрин, програм тощо. А процес управління розглядають на різних рівнях управлінської ієрархії: загальнодержавному, регіональному, місцевому, галузевому та ін.

Процес організації й проведення виборчої кампанії потребує, крім усього іншого, добре зорганізованої команди професіоналів у галузі політичних технологій, політології, соціології, соціальної психології та менеджменту, покликаної займатися матеріально-фінансовим забезпеченням кампанії, організаційними, політико-ідеологічними та багатьма іншими питаннями.

За розподілом функцій у команді виокремлюють тих, хто готує матеріали для кандидата і хто займається поточними організаційними проблемами. Це дає змогу кандидатові зосередитися на стратегічних питаннях.

Загалом найближче оточення кандидата за кількістю має не перевищувати семи-дев'яти осіб. Хоча, звичайно, дехто може ефективно керувати й більшою кількістю людей одночасно. В ідеалі команда кандидата має бути своєрідним прототипом майбутньої урядової команди (якщо це президентські вибори). Хоча на практиці не завжди так буває.

Патронажну частину команди, як правило, складають один-два менеджери, радники з економіки, внутрішньополітичних питань, проблем зовнішньої політики, прес-секретар і фахівець з іміджу. **Апаратна частина**, яку очолює головний менеджер, впроваджує в життя стратегічні й тактичні задуми інтелектуального центру команди, вирішує конкретні питання політичного рекламування тощо.

Офіційною частиною команди кандидата після його реєстрації є довірені особи, які мають юридичні повноваження представляти кандидата у відносинах з виборчими комісіями, органами влади та засобами масової інформації.

Українське законодавство 1994 р. дозволяло кандидатові в президенти мати до 30 довірених осіб, кандидатові в мери та губернатори (голови відповідних рад народних депутатів) - до 10, кандидатові в депутати парламенту - до 5, а кандидатові до місцевих органів влади - до 3 довірених осіб.

Функціонально команда кандидата повинна мати такі структурні підрозділи (розглянемо на прикладі передвиборчого штабу 42-го Президента США Б.Клінтона): групи політичного аналізу, преси, планування, поширення матеріалів, підготовки статей і виступів, роботи зі штатами, організації масових заходів, служба редагування вже підготовлених виступів і заяв (у складі психологів, правників, мовників та інших спеціалістів), а також "бригада швидкого реагування" (її завданням є організація відгуків на події, заяви та дії конкурентів).

Під час організації виборів бажано утворити неформальні групи підтримки:

- група прихильників у складі популярних представників творчої та наукової інтелігенції - може діяти як "фігура ретранслятора";
- група організаційно-методичного та наукового забезпечення у складі психологів, спеціалістів з політичного менеджменту й маркетингу, засобів масової інформації, художників і поліграфістів, прихильників - покликана розробляти необхідні матеріали, рекомендації та зразки наочної агітації;

- група швидкого реагування - оперативно вивчає громадську думку з метою дослідження динаміки рейтингу популярності кандидата, окремих положень його програмних настанов та особливостей формування політичного іміджу.

До початку передвиборчої кампанії слід мати об'єктивну інформацію для аналізу політичної ситуації в країні, виборчому окрузі:

- історичні та географічні особливості округу;
- соціально-демографічна характеристика округу;
- соціально-економічна структура, стан її розвитку;
- проблеми та перспективи розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг та ін.;
- транспортна мережа;
- діяльність політичних партій, громадських організацій, груп тиску, неформальних структур;
- карта округу з межами виборчих дільниць, кварталів, вулиць з кількістю виборців;

- політичні традиції голосування виборців на попередніх виборах, референдумах, опитуваннях громадської думки;
- наявність впливових осіб (неформальних лідерів);
- найвпливовіші засоби масової інформації, їх адреси, телефони;

- досє на конкурентів.

Основні положення стратегії виборчої кампанії базуються на результатах аналізу політичної ситуації. Якщо перший стратегічний крок (вибір округу) здійснено, слід вдатися до наступних процедур:

- порівняти сильні й слабкі сторони кандидата і його опонентів з урахуванням політичної ситуації в округу та країні загалом;
- проаналізувати демографічну, історичну, географічну, економічну, соціальну ситуацію у виборчому округу;
- визначити принципово важливі питання для виборців певного округу і сформулювати у своїй програмі відповіді на них;
- сформулювати основні принципи виборчої кампанії та засоби їх реалізації (стратегію й тактику організації виборів).

При виробленні програми кандидата слід врахувати:

- програма має містити відповіді на найактуальніші для виборців проблеми;
- структура її може бути довільною, але здебільшого в ній має бути до дев'яти змістових блоків;
- виробляючи програму, спочатку до неї вносять "все, що треба", а потім відкидають "все, що можна";
- виклад і поліграфічне відтворення програми мають урахувати рівень загальної, політичної та психологічної культури виборців.

На цьому етапі бажано передбачити, якими слабкими місцями можуть скористатися конкуренти, намагаючись створити негативний імідж програмі та кандидатові. Водночас слід передбачити ймовірні тенденції розвитку інтересів, політичної культури виборців.

Стратегія виборчої кампанії здебільшого базується на таких елементах:

- декларування причетності до певної політичної партії, передвиборчого блоку, владної структури, політичного лідера тощо;
- створення міжособистісних контрастів кандидатів;
- створення ідеологічного контрасту кандидатів;
- ставка на базову проблему;
- формування позитивного іміджу кандидата;
- створення негативного іміджу конкурентів;

- утворення передвиборчих коаліцій;
- ставка на владні структури;
- ставка на суспільно-політичні структури;
- ставка на засоби масової інформації;
- деморалізація конкурентів.

Якщо стратегія кампанії покликана дати відповідь на запитання "що треба робити?", то тактична частина плану має дати відповідь на запитання "як?" і "коли?".

Тактика виборчої кампанії включає розв'язанням таких проблем:

- добір і організація роботи "апаратної" команди;
- складання графіка роботи кандидата (виступи перед виборцями, записи промов на телебаченні, радіо, зустрічі з впливовими людьми тощо);
- стеження за діями конкурентів й організація протидії;
- підготовка та організація виступів кандидата в ЗМІ (тексти, зовнішність, форми подачі матеріалів);
- створення рекламної друкованої, відеопродукції;
- організація проблем матеріально-фінансового, транспортного забезпечення кампанії;
- налагодження контактів з громадськістю, суспільно-політичними структурами та впливовими людьми в округу.

Усі ці питання мають вирішуватися одночасно конкретними виконавцями з команди кандидата.

У політично, інформаційно розвинених країнах існує можливість використовувати під час виборчих кампаній найсучасніші технології політичної комунікації. До них належать кабельне телебачення, відеотехнології, відеопродукція, телеконференції, "свідчення" відомих людей про кандидата, репортажі про його діяльність тощо.

Ефективність соціального управління залежить від інформаційно-управлінської моделі, технології прийняття рішень, соціально-психологічних ролей учасників правлячої команди, розподілу функцій в її апараті тощо. *Поняття "правляча команда"* охоплює апарат управлінського органу - від адміністрації президента до суб'єкта господарювання. У демократичній державі не менш важливими є спілкування уряду з громадськістю, ЗМІ ("паблік рилейшнз").

На діяльність правлячої команди впливають різноманітні організаційно-технологічні, інформаційні та соціально-психологічні чинники.

Організація роботи урядової структури передбачає формування інформаційних потоків, спрямованих до центру прийняття рішень. Дбаючи про повноту і вичерпність інформації, слід передбачити систему фільтрування несуттєвих відомостей.

Інформаційна система виконує наступні функції:

- попереджувальну (відстеження тривожних для соціально-політичної системи подій);
- освітню (фіксація фактів разом з коментарями фахівців);
- прогнозну (передбачення можливих явищ, процесів, ймовірні форми впливу на них).

Керівництво роботою владних структур (адміністрація президента, уряд, міністерства, відомства тощо) передбачає формування структури управління, налагодження інформаційних потоків, відпрацювання моделі та процедур прийняття політичних, економічних та інших рішень.

Процес ухвалення політичного, урядового, іншого рішення передбачає такі етапи:

- збір, опрацювання та інтерпретацію інформації;
- виокремлення альтернативних проектів рішень;
- вибір на основі ухвалених процедур остаточного варіанта з наявних альтернатив;
- реалізацію на практиці прийнятого рішення;
- контроль за виконанням рішення;
- коригування (у разі потреби) рішення.

На думку соціальних психологів (зокрема А.Джорджа), існують *три основні моделі прийняття рішень*: формальна, змагальна та колегіальна.

Формальна модель ґрунтується на чіткій ієрархії системи комунікації та процедур проходження інформації.

Змагальна модель передбачає альтернативні інформаційні потоки і відповідні проекти рішень. Вона відкрита для будь-яких альтернатив незалежно від адресатів і каналів її надходження.

Колегіальна модель потребує колективної праці в пошуках найоптимальнішого проекту рішень. Колегіальні команди формуються незалежно від соціального статусу, належності до організаційних структур працівників апарату. У змагальній моделі зберігається певна ієрархія, хоча інколи санкціонується надходження альтернатив із середньої ланки до центру прийняття рішень без погодження з чиновниками вищого рівня.

Політичний досвід свідчить, що передвиборча команда не завжди стає правлячою. І не лише тому, що, вигравши вибори, президент, враховуючи політичні реалії, сформує уряд не тільки із своїх прибічників. Щоб залучити на свій бік не лише більшість тих, хто проголосував за нього, а й більшість членів суспільства (це не тотожні поняття за будь-якої виборчої процедури), він нерідко залучає до правлячого кабінету представників інших політичних сил, звичайно, за їхньої готовності підкорятися командній стратегії.

Під час створення правлячої команди (центру ухвалення управлінських рішень) беруть до уваги внутрішні (що впливають з передвиборчих угод з політичними силами) та зовнішні (пов'язані з намаганнями розширення соціальної бази підтримки) аспекти, користуючись при цьому професійними, політичними та психологічними критеріями. Відтак постає питання про співвідношення у складі команди політичних і кар'єрних чиновників (апаратників), щодо якого універсальної формули не існує. А на конкретну конфігурацію конкретної команди впливають суспільно-політична ситуація, окремі соціальні групи та їхні лідери.

На ефективність роботи кабінету особливо впливають психологічні чинники, які реалізуються через міжособистісні стосунки членів команди. Відсутність порозуміння, нездорова морально-психологічна атмосфера можуть спаралізувати роботу навіть високопрофесійної, політично збалансованої команди. Насамперед варто проаналізувати розподіл соціально-психологічних ролей у команді, потурбуватися в разі його незбалансованості про корекцію міжособистісних стосунків у ній.

Будь-який керівний колектив передбачає рольовий розподіл: голова, секретар, генератор ідей, аналітик, організатор, інформатор, психолог.

Голова формулює стратегію, визначає завдання кабінету, пріоритети діяльності, розподіляє обов'язки між членами команди, психологічно мобілізує їх на реалізацію генеральної лінії.

Секретар організовує практичне втілення стратегічної лінії команди, контролює дотримання дисципліни виконання планів, об'єднує ідеї в один закінчений проект і домагається його реалізації.

Генератор ідей, маючи найвищий рівень інтелекту і найрозвиненішу фантазію, є постачальником ідей, пропозицій, проектів рішень.

Аналітик оцінює альтернативи, аналізує проекти рішень.

Організатор раціоналізує виконавчий процес, доводить його до завершення. Нерідко разом із секретарем здійснює контрольні функції.

Інформатор є постачальником нових ідей, цікавих фактів завдяки високим комунікативним здібностям і розгалуженим між-особистісним контактам.

Психолог гармонізує міжособистісні стосунки, цементує команду на емоційній основі, вгамовує пристрасті та підтримує ініціативу.

Знання й аналіз сильних і слабких рис кожного члена кабінету з урахуванням їх функціональних обов'язків і соціально-психологічних ролей дають змогу оптимально використовувати потенціал кожного щодо забезпечення ефективної роботи кабінету.

Розглянутий розподіл ролей є умовним. Окремі особи часто густо поєднують рольові функції в найрізноманітніших їх співвідношеннях. Єдине, надмірна кількість у команді "голів" і "генераторів ідей" може призвести до безплідних дискусій і розколу.

Демократичне суспільство передбачає зростання ролі й впливу масової свідомості на центри прийняття рішень. А масова свідомість членів суспільства відповідно формується під впливом інформації урядових структур про їхню діяльність.

У роботі з мас-медіа органи влади мають дотримуватися таких правил:

- інформувати, орієнтуючись на громадськість;
- подавати новини в доступній формі;
- найважливіші новини повідомляти на початку зустрічі з пресою;
- не сперечатися з журналістами;
- давати (по можливості) прямі відповіді на прямі запитання;
- казати правду, навіть якщо це важко зробити;
- за неможливості відповісти чесно зізнатися в цьому, пообіцявши зробити це іншим разом;
- не збирати на зустріч журналістів за відсутності інформаційного приводу;
- мати "домашні заготовки" щодо запитань і відповідей на них;
- виробити стандарти спілкування з представниками ЗМІ;
- вести постійний моніторинг повідомлень ЗМІ з актуальних питань;
- завжди на завершення розмови акцентувати на ключовій проблемі розмови, позаяк останнє запам'ятовується найкраще.

А головне - не випустити ситуацію з-під контролю, діяти впевнено, переконливо.

Питання для обговорення

1. Виборча команда кандидата у депутати функціонально структурується за функціональними ознаками. Сформууйте "свою" команду і структуруйте її, визначивши функціональні обов'язки основних її підрозділів.

2. Політичний менеджмент охоплює систему управління політичною сферою суспільства. Визначте основні напрями та функціональні завдання менеджменту в сучасному українському суспільстві.

Рекомендована література

1. *Бибик В.М.* Політичний маркетинг і менеджмент. - К.: МАУП, 1996. - 144 с.

2. *Головатий М.Ф.* Політичний менеджмент: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2005. - 264 с.

3. Політичний менеджмент / Укр. центр політ. менеджменту. - Укр. наук. журн. - К., 2004.

4. *Солов'єв А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

5. Соціально-адекватний менеджмент: концептуалізація моделі: Автореф. дис. ... д-ра соц. наук: 22.00.01 / В.В.Бурега; НАН України; Ін-т соціол. - К., 2003. - 35 с.

ЧАСТИНА II. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 12. "Ділова корзина"¹⁷ по темі: "Політична система та політичний процес у сучасній Україні" (2+2 год)

Застосування пошукового методу "ділової корзини" (in basset) викликано необхідністю активізувати самостійну роботу слухачів за темою заняття та орієнтувати їх на самостійне вирішення наступних проблемних питань:

- визначити пріоритети стратегічного розвитку політичної системи України;
- визначити демократичні чинники, механізми та засоби політичної модернізації України;
- сформулювати актуальні завдання політичної модернізації України.

Рекомендована література

1. Головатий М.Ф. Соціологія політики. - К.: МАУП, 2003. - 324 с.
2. Гонюкова Л.В., Логунова М.М. та ін. Суспільно-політичні реформи. - К.: Міленіум, 2003. - 196 с.
3. Ільчишин Л. Політичний процес: сутність та методологія дослідження в зарубіжній політичній науці // Вісн. Львів. ун-ту. - 2005. - Вип. 8. - С. 239-246. - (Серія: Філософські науки).
4. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства / За заг. ред. А.Пойченка, В.Рибкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006.
5. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.
6. Рибкало В.А., Шкляр Л.Є. Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.

¹⁷Методика "ділової корзини" описана у: Юцявичене П. Теорія і практика модульного навчання. - Каунас: Швіеса, 1989. - С. 159.

Тема 13. "Мозковий штурм"¹⁸ по темі: "Аналіз сучасних політичних процесів та їх вплив на політичну реформу України" (2+2 год)

Застосування пошукового методу "мозковий штурм" (brainstorming) викликано необхідністю вияву якомога більшого складу креативних ідей та надбання навичок демократичного обговорення наступних проблем розвитку політичних процесів в Україні:

- структурні та функціональні особливості політичного процесу;
- фактори політичного процесу, що спричиняють необхідність політичної реформи;
- політична реформа: складові та аргументи "за" і "проти".

Рекомендована література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. - К.: М-во юстиції, 2006. - 126 с.
2. Бебик В.М. Базові засади політології: теорія, історія, методологія, практика: Монографія. - К.: МАУП, 2000. - 383 с.
3. Древаль Ю. Політична реформа: вдосконалення політичних інститутів чи... з пастки в пастку // Віче. - 2005. - № 2. - С. 7-10.
4. Захарченко П., Циганов О., Каплан Ю. Політичний процес в Україні: особливості переходу до парламентської республіки // Віче. - 2005. - № 4. - С. 32-34.
5. Політична реформа - гарантія демократичного розвитку українського суспільства. - К.: Вид-во УАДУ, 2003. - 160 с.
6. Політичні процеси в умовах демократизації українського суспільства. Конспект лекцій до дистанційного курсу. - К.: Центр навч. л-ри, 2007.

¹⁸Там же. - С. 164-165.

**Тема 14. Метод "635"¹⁹ по темі:
"Проблеми, суперечності та перспективи
удосконалення управління політичними
процесами в Україні" (2+2 год)**

Застосування пошукового методу "635" - різновиду методу "мозковий штурм" (breinstorming) викликано необхідністю забезпечити повноту ідей, їх обговорення та критику з наступних проблем удосконалення управління політичним процесом в Україні:

- ключові суперечності управління політичним процесом;
- шляхи вирішення протиріч управління політичними процесами.

Рекомендована література

1. *Биковець В.* Групи інтересів у процесі взаємодії громадянського суспільства і держави // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. Спецвипуск. - 2005. - № 3. - С. 5-10.
2. *Захарченко П., Циганов О., Каплан Ю.* Політичний процес в Україні: особливості переходу до парламентської республіки // Віче. - 2005. - № 4. - С. 32-34.
3. *Ільчишин Л.* Політичний процес: сутність та методологія дослідження в зарубіжній політичній науці // Вісн. Львів. ун-ту. - 2005. - Вип. 8. - С. 239-246. - (Серія: Філософські науки).
4. *Клюєнко Е.* Політична участь: теорія, методологія та вимірювання з застосуванням методу шкалограмування за Гурманом // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2005. - № 4. - С. 46-73.
5. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Рєбкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.
6. Політичні процеси в умовах демократизації українського суспільства: Конспект лекцій до дистанційного курсу. - К.: Центр навч. л-ри, 2007.

¹⁹Там же. - С. 166-167.

**Тема 15. "Ділова гра"²⁰ по темі:
"Всеукраїнський референдум" (2+2 год)**

Застосування імітаційного пошукового методу "ділова гра" за темою "Всеукраїнський референдум" викликано необхідністю забезпечити можливість застосування теоретичних знань про таку форму прямої демократії, як всеукраїнський референдум, спроб виявлення у перебігу реалізації функціональної моделі референдуму "нестиковок" правових норм, що його регламентують, та тенденцій розвитку реальних соціально-політичних процесів, котрі, власне, й потребують удосконалення правових норм і механізмів.

Рекомендована література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. - К.: М-во юстиції, 2006. - 126 с.
2. Закон України про всеукраїнський та місцеві референдуми // Відом. Верховної Ради України. - 1991. - № 33. - Ст. 443.
3. Основи демократії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій. - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.
4. *Паніна Н.* Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. - К.: Ін-т соціол. НАН України, 2006. - 94 с.
5. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Рєбкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.
6. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.
7. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

²⁰Там же. - С. 158-159.

Тема 16. "Прогресивний семінар"²¹ по темі: "Виборчі технології" (2+2 год)

Застосування пошукового методу "прогресивний семінар" викликано необхідністю "провести" слухачів довгим шляхом протиріч, сумнівів, дискусій, а головне - застосовуючи форму групової роботи, організувати пошук істин, що ховаються за темою "Виборчі технології". Зокрема, що стосується стратегії й тактики реалізації цих форм політичних технологій.

Рекомендована література

1. Закон України про статус депутатів місцевих рад // Відом. Верховної Ради України. - 2002. - № 40. - Ст. 290.
2. Закон України про статус народного депутата України // Відом. Верховної Ради України. - 1993. - № 3. - Ст. 17.
3. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Рибкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.
4. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.
5. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

Тема 17. "Ділова гра" по темі: "Методика організації громадських слухань" (2+2 год)

Застосування імітаційно-пошукового методу "ділова гра" за темою "Методика організації громадських слухань" викликано необхідністю забезпечити можливість застосування теоретичних знань про таку форму прямої демократії, як громадські слухання, а також набуття соціально-рольових навичок, потрібних для здійснення цих форм взаємодії влади й громадськості.

²¹Там же. - С. 168.

Рекомендована література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. - К.: М-во юстиції, 2006. - 126 с.
2. Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем / А.Ткачук, В.Артеменко, Р.Рукомед. - К.: Ін-т громадян. сусп-ва, 2004. - 88 с.
3. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. - Л.: Літопис, 2000. - 318 с.
4. Держава і громадянин: шлях до співпраці: Наук.-метод. матеріали з питань організації громадських слухань / Уклад.: Е.А.Афонін, Л.В.Гонюкова. - К.: Вид-во НАДУ, 2006. - 84 с.
5. Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни і світу / За ред. В.П.Рубцова, А.В.Шестакової, В.О.Рябенка. - К.: Укр. Всесвіт. Координац. Рада, 2006. - 300 с.
6. *Лесли А. Пал.* Аналіз державної політики / Пер. з англ. І.Дзюб. - К.: Основи, 1999. - 499 с.
7. *Паніна Н.* Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. - К.: Ін-т соціол. НАН України, 2006. - 94 с.
8. *Патнам Р.Д. та ін.* Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Пер. з англ. В.Ющенко. - К.: Основи, 2001. - 302 с.

Тема 18. Круглий стіл по темі: "Стратегія реформування політичних інститутів суспільства: загальні закономірності та українські реалії" (4+2 год)

Пошуковий метод круглого столу як один з різновидів методу "дискусія"²² застосовується за темою "Стратегія реформування політичних інститутів суспільства: загальні закономірності та українські реалії", яка певною мірою є узагальнюючою. Використовуючи потенційні можливості методу, який влітається у тканину наукового пізнання як соціальний процес, в ході дискусій увага слухачів акцентується на таких аспектах проблеми, як: соціально-

²²Там же. - С. 159-161, 169-170.

історичний, психологічний, логіко-методологічний, інформаційний та етичний. При цьому основними етичними правилами реалізації предмета дискусії мають бути принципи Грайса: 1) кількості (не надавати забагато/замало інформації); 2) якості (не брехати); 3) співвідношення (говорити по справі); 4) стилю (говорити чітко, коротко і зрозуміло).

Рекомендована література

1. *Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз). - К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. - С. 260-348.
2. *Головатий М.Ф.* Соціологія політики. - К.: МАУП, 2003. - 324 с.
3. *Гонюкова Л.В., Логунова М.М. та ін.* Суспільно-політичні реформи. - К.: Міленіум, 2003. - 196 с.
4. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Ребкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.
5. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Ребкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.
6. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.
7. *Ребкало В.А., Шкляр Л.Є.* Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.
8. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.
9. Форум професора Афоніна // <http://afonined.livejournal.com/>

ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ РОБІТ

1. Адміністративно-територіальна реформа як елемент демократизації українського суспільства.
2. Аналіз сучасних політичних процесів та їх вплив на політичну реформу України.
3. Грузино-осетинський конфлікт: передумови та причини виникнення.
4. Демократична сутність сучасних суспільно-трансформаційних процесів: загальне та особливе.
5. Інституціональний розвиток політичної системи сучасної України: загальне та особливе.
6. Інституціональні особливості політичної системи України й виборчі технології: проблема взаємозв'язку.
7. Конституційні засади становлення та розвитку політичної системи України.
8. Міжнародно-політичний конфлікт як основа сучасного політичного життя суспільства.
9. Передвиборчі програми політичних партій та практика парламентсько-урядової коаліції: порівняльний аналіз.
10. Політико-адміністративна система сучасної України та її відповідність засадам демократії.
11. Політична реформа в Україні та основні етапи її здійснення.
12. Політична система України: особливості реформування після "помаранчевої революції".
13. Політичні партії: історія, сучасність та перспективи розвитку.
14. Політичні процеси: симетричний, асиметричний та нейтральний розвиток.
15. Реформування політичних інститутів в умовах інтеграції України до ЄС.
16. Ризики надуживання політичною свободою громадських об'єднань.
17. Сталий розвиток суспільства: аналіз політичних передумов.
18. Сучасне управління політичними процесами: структурно-функціональний аналіз.
19. Сучасні засоби й методи дослідження політичного процесу та особливості політичного маркетингу в незалежній Україні.

20. Технології та механізми управління політичними процесами за умов демократизації суспільства.

21. Управління політичними процесами в Україні: проблеми, суперечності та перспективи розвитку.

22. Управління політичними процесами: регіональна специфіка.

23. Феномен "української помаранчевої революції": соціально-політична сутність та уроки для демократії.

24. Функціональні, соціально-психологічні та організаційно-правові особливості здійснення політичного менеджменту в Україні.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. *Атаманчук Г., Гірник А.* Політичний менеджмент. Теорія та практика політтехнологій. - Вид. 2-ге, випр. та допов. - Рівне: Перспектива, 2005. - 296 с.

2. *Бєбик В.М.* Політичний маркетинг і менеджмент. - К.: МАУП, 1996. - 144 с.

3. *Головатий М.Ф.* Політичний менеджмент: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2005. - 264 с.

4. Основи демократії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій. - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.

5. *Паніна Н.* Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. - К.: Ін-т соціол. НАН України, 2006. - 94 с.

6. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: Навч. посіб. / За заг. ред. А.М.Пойченка, В.А.Ребкала. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2006. - 416 с.

7. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.

8. Політологія. - Кн. перша: Політика і суспільство; Кн. друга: Держава і політика / А.Колодій, Л.Климанська, Я.Космічна. - 2-ге вид., перероб. та допов. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2003. - 272 с.

9. Політологія: Навч. посіб. для вузів / Упоряд. та ред. М.Сазонова. - Х.: Фоліо, 1998. - 735 с.

10. *Ребкало В.А., Шкляр Л.Є.* Політичні інститути в процесі реформування системи влади. - К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. - 172 с.

11. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.

11. Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под общ. ред. В.С.Бакирова, Н.И.Сазонова. - Х.: ХНУ им. В.Н.Каразина, 2005. - 592 с.

13. *Шахов В.А.* Державно-владні відносини. - К.: Вид-во НАДУ, 2004. - 82 с.

Нормативно-правова література

14. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. - К.: М-во юстиції, 2006. - 126 с.
15. Закон України про всеукраїнський та місцеві референдуми // Відом. Верховної Ради України. - 1991. - № 33. - Ст. 443.
16. Закон України про державну службу // Відом. Верховної Ради України. - 1993. - № 52. - Ст. 490.
17. Закон України про звернення громадян // Відом. Верховної Ради України. - 1996. - № 47. - Ст. 256.
18. Закон України про інформацію // Відом. Верховної Ради України. - 1992. - № 48. - Ст. 650.
19. Закон України про Концепцію Національної програми інформатизації // Відом. Верховної Ради України. - 1998. - № 27-28. - Ст. 182.
20. Закон України про місцеве самоврядування в Україні // Відом. Верховної Ради України. - 1997. - № 24. - Ст. 170.
21. Закон України про Національну програму інформатизації // Відом. Верховної Ради України. - 1998. - № 27-28. - Ст. 181.
22. Закон України про об'єднання громадян // Відом. Верховної Ради України. - 1992. - № 34. - Ст. 504.
23. Закон України про органи самоорганізації населення // Відом. Верховної Ради України. - 2001. - № 48. - Ст. 254.
24. Закон України про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки // Відом. Верховної Ради України. - 2007. - № 12. - Ст. 102.
25. Закон України про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації // Відом. Верховної Ради України. - 1997. - № 49. - Ст. 299.
26. Закон України про статус депутатів місцевих рад // Відом. Верховної Ради України. - 2002. - № 40. - Ст. 290.
27. Закон України про статус народного депутата України // Відом. Верховної Ради України. - 1993. - № 3. - Ст. 17.
28. Закон України про місцеві державні адміністрації // Відом. Верховної Ради України. - 1999. - № 20. - Ст. 190.
29. Звернення до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році" // Уряд. кур'єр. - 2006. - 10 лют.

30. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 20 верес. 2005 р. № 1276/2005 // Уряд. кур'єр. - 2005. - 20 верес.

31. Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2007 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 верес. 2007 р. № 805-р // Офіц. вісн. України. - 2007. - 12 жовт. - Ст. 2760.

Додаткова література

32. *Moore W.* Social Change Englewood Cliffs. - Prentice Hall, 1963.
33. *O'Donnell G.* The concept of modernization in Black. - Berkley: University of California Press, 1976. - P. 32.
34. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: оптимальна модель. - К.: Ін-т трансформації сусп-ва, 2007.
35. *Андрющенко Е.* Почему не сбылись прогнозы // Власть. - М., 1996. - № 2.
36. *Бибик В.М.* Базові засади політології: теорія, історія, методологія, практика: Монографія. - К.: МАУП, 2000. - 383 с.
37. *Биковець В.* Групи інтересів у процесі взаємодії громадянського суспільства і держави // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. Спецвипуск. - 2005. - № 3. - С. 5-10.
38. *Богданова В.Є.* Теорія та практика політичного консультування в Україні в контексті розвитку демократичних інституцій // Український соціум: Монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. - К.: Знання України, 2005. - С. 728-733.
39. *Будіянський М.Ф.* Правова конфліктологія: Навч. посіб. / М.Ф.Будіянський, С.І.Дмитрієва, А.О.Дмитрієв. - О.: Астропринт, 2005. - 120 с.
40. *Бутирська Т.О.* Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні: Монографія. - К.: Вид-во НАДУ, 2007.
41. Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем / А.Ткачук, В.Артеменко, Р.Рукомеда. - К.: Ін-т громадян. сусп-ва, 2004. - 88 с.
42. *Воронов І.О.* Людина і політика. У пошуках гуманістичної альтернативи: Монографія. - К.: Генеза, 2004. - 320 с.

43. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. - Л.: Літопис, 2000. - 318 с.
44. *Головатий М.Ф.* Соціологія політики. - К.: МАУП, 2003. - 324 с.
45. *Гонюкова Л.В., Логунова М.М. та ін.* Суспільно-політичні реформи. - К.: Міленіум, 2003. - 196 с.
46. *Григор О.О.* Основні аспекти теоретико-методологічного аналізу концепції інформаційного суспільства // Вісн. УАДУ. - 2003. - № 2. - С. 456-463.
47. *Гроховски М., Бен-Гера М.* Как стать хорошим советником по стратегическим вопросам: Пособие. - Братислава: NISPAcee, 2002.
48. Держава і громадянин: шлях до співпраці: Наук.-метод. матеріали з питань організації громад. слухань / Уклад.: Е.А.Афонін, Л.В.Гонюкова. - К.: Вид-во НАДУ, 2006. - 84 с.
49. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: Автореф. дис. ... д-ра наук. з держ. упр.: 25.00.01 / В.В.Тергичка; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. - К., 2004. - 36 с.
50. *Древаль Ю.* Політична реформа: вдосконалення політичних інститутів чи... з пастки в пастку // Віче. - 2005. - № 2. - С. 7-10.
51. *Захарченко П., Циганов О., Каплан Ю.* Політичний процес в Україні: особливості переходу до парламентської республіки // Віче. - 2005. - № 4. - С. 32-34.
52. *Золотухін Е.В.* Політичний маркетинг в сучасній Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Дніпропетр. нац. ун-т. - Д., 2008. - 16 с.
53. *Иноземцев В.Л.* Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии // Полис. - 2000. - № 6. - С. 28-39.
54. *Ільчишин Л.* Політичний процес: сутність та методологія дослідження в зарубіжній політичній науці // Вісн. Львів. ун-ту. - 2005. - Вип. 8. - С. 239-246. - (Сер.: Філософські науки).
55. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ., под науч. ред. О.И.Шкаратана. - М., 2000.
56. *Клюєнко Е.* Політична участь: теорія, методологія та вимірювання з застосуванням методу шкалографування за Гурманом // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2005. - № 4. - С. 46-73.
57. *Колодій А., Климаська Л., Косміна Я., Харченко В.* Політологія: Підруч. для вищ. закл. освіти. - К.: Ельга-Н, 2000. - 582 с.
58. *Колодюк А.В.* Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства // Борисфен. - 2004. - № 11. - С. 18-19.
59. *Колюшин Е.* Финансирование выборов // Рос. Федерация. - М., 1995. - № 22.
60. Конфліктологія та теорія переговорів: Підручник / Є.Тихомирова, С.Постоловський. - Рівне: Перспектива, 2007. - 389 с.
61. Конфліктологія: Підручник / За ред. Л.М.Герасіної, М.І.Панова. - Х.: Право, 2002. - 256 с.
62. *Кочубей Л.О.* Выборчі технології: Навч. посіб. - К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. - 332 с. - (Б-ка журн. "Політичний менеджмент").
63. Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни і світу / За ред. В.П.Рубцова, А.В.Шестакової, В.О.Рябенка. - К.: Укр. Всесвіт. Координац. Рада, 2006. - 300 с.
64. *Левчик Д.А.* Основные элементы актуализации имиджа кандидата в депутаты в ходе подготовки и проведения избирательной кампании // Вестн. Моск. ун-та. - М., 1995. - № 2. - (Сер. 12, Полит. науки).
65. *Леслі А. Пал.* Аналіз державної політики / Пер. з англ. І.Дзюб. - К.: Основи, 1999. - 499 с.
66. *Мельвиль А.* Демократические транзиты: Теоретико-методологические и прикладные аспекты. - М.: МОНФ, 1999. - С. 66.
67. *Михальченко Н.* Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? - К.: Ін-т соціол. НАНУ, 2001. - 440 с.
68. *Нагаєв В.М.* Конфліктологія: Курс лекцій (модульний варіант). - К.: Центр навч. л-ри, 2004. - 198 с.
69. *Наріжний Д.Ю.* Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д.Ю.Наріжний; Дніпропетр. нац. ун-т. - Д., 2004. - 19 с.
70. Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса НАН України; Редкол.: М.І.Михальченко (голова) та ін. - К.: Знання України, 2008. - 240 с.
71. *Недбай В.В.* Відмінні риси інформаційного суспільства // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. - О.: Юрид. л-ра, 2003. - Вип. 17. - С. 277-285.

72. *Ольшанский Д.В.* Политико-психологический словарь. - М.: Академ. проект, 2002. - С. 296-297.
73. Оптимізація взаємодії політичного керівництва та державного управління в умовах модернізації політико-адміністративної системи України: Автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / В.В.Токовенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2004. - 36 с.
74. Основи демократії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А.Колодій. - К.: Вид-во "Ай Бі", 2002. - 684 с.
75. Основы политологии. Курс лекций / Под ред. проф. В.П.Пугачева. - М., 1992.
76. *Пал Л.А.* Аналіз державної політики / Пер. з англ. І.Дзюби. - К.: Основи, 1999. - 422 с.
77. *Патнам Р. Д. та ін.* Творення демократії: Традиції громад. активності в сучасній Італії / Пер. з англ. В.Ющенко. - К.: Основи, 2001. - 302 с.
78. *Петров О.В.* Социологические пиар-технологии в политике. - К., 2007. - 288 с.
79. *Петров О.* Партії необхідний політичний маркетинг // Україна і світ сьогодні. - 2004. - № 6. - 21-27 лют. - С. 2
80. *Пірен М.І.* Конфліктологія: Підручник. - К.: МАУП, 2003. - 360 с.
81. Политическое консультирование в российских избирательных кампаниях / Под ред. Е.В.Егоровой-Гантман и Е.Д.Минтусова. - М.: Никколо-М, 2003.
82. Політична реформа - гарантія демократичного розвитку українського суспільства. - К.: Вид-во УАДУ, 2003. - 160 с.
83. Політичний маркетинг та електоральні технології / НАН України; Ін-т соціол. - К.: Гарт, 2002. - 250 с.
84. Політичний менеджмент / Укр. центр політ. менеджменту. - Укр. наук. журн. - К., 2004.
85. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посіб. / НАДУ. - К.: Парлам. вид-во, 2008. - 416 с.
86. Політичні процеси в умовах демократизації українського суспільства: Конспект лекцій до дистанційного курсу. - К.: Центр навч. л-ри, 2007.
87. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки / Д.Яневський; Ред. К.Гломозда. - К.: Дух і літера, 2003. - 767 с.
88. *Поляков Л.В.* Основи політичного консультування. - М., 2004.
89. *Пухкал О., Дикий О.* Політичний маркетинг // Вісн. Академії праці і соц. відносин Федерації профспілок України. - К., 2002. - № 1. - С. 198-201.
90. *Радченко О.В.* Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві: Монографія. - Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. - 244 с.
91. *Ракитов А.И.* Философия компьютерной революции. - М.: Политиздат, 1991.
92. *Сенюшкіна Т.О.* Попередження та врегулювання етнічних конфліктів: державно-управлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики): Монографія. - О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. - 368 с.
93. *Соловьев А.И.* Политология: Политическая теория, политические технологии: Учеб. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 559 с.
94. *Соловьев В.Ю., Пронин А.М.* Введение в основы политического консалтинга: Учеб. пособие. - Пенза, 2004.
95. Соціально-адекватний менеджмент: концептуалізація моделі: Автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.01 / В.В.Бургега; НАН України; Ін-т соціол. - К., 2003. - 35 с.
96. Соціально-політичний маркетинг як один з механізмів раціональної взаємодії органів державного управління з населенням: Автореф. дис. ... канд. соц. наук: 22.00.07 / О.А.Котуков; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2002. - 20 с.
97. Справочник по политическому консультированию / Под ред. Д.Д.Перлматтера. - М.: Инфра-М, 2002.
98. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект): Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / І.В.Шкурат; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2002. - 20 с.
99. Теоретико-методологічні засади формування державно-управлінських рішень: Автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01. / В.Д.Бакуменко; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2001. - 36 с.
100. *Тертичка В.В.* Державна політика: Аналіз та здійснення в Україні. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - 750 с.
101. *Тоффлер А.* Третя хвиля / Пер. з англ. А.Євси. - К.: Всесвіт, 2000.

102. *Фисун А.А.* Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография. - Х.: Константа, 2006. - 352 с.
103. Філософія політики: Корот. енциклопед. словн. / Авт.-упоряд.: В.П.Андрущенко та ін. - К.: Знання України, 2002. - С. 371.
104. Формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України: Автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Ю.Г.Кальниш; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2007. - 36 с.
105. *Шарков Ф.* Консалтинг в связи с общественностью. - М., 2005.
106. *Штомпка П.* Социология социальных изменений. - М.: Аспект Пресс, 1996. - С. 186.
107. *Юцявичене П.* Теория и практика модульного обучения. - Каунас: Швиеса, 1989. - С. 159.

Адреси рекомендованих Інтернет-сайтів

108. Офіційне Інтернет-представництво Президента України Віктора Ющенка - <http://www.president.gov.ua/>
109. Урядовий портал - <http://www.kmu.gov.ua/control/>
110. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - <http://portal.rada.gov.ua/>
111. Рада національної безпеки і оборони України - www.rainbow.gov.ua
112. Головне управління державної служби України - <http://www.guds.gov.ua/control/uk/index>
113. Дзеркало тижня - www.zerkalo-nedeli.com
114. Диалог.UA. - dialogs.org.ua
115. Електронна бібліотека філософського факультету Київського національного університету ім. Т.Шевченка. - <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html>
116. Електронні вісті - www.elvisti.com
117. Інформаційний бізнес-портал "ЛіГА Бізнесінформ" - www.liga.kiev.ua
118. Інформаційні ресурси про Україну - www.infoukes.com
119. Мережа аналітичних центрів України - www.intellect.org.ua
120. Міжнародний центр перспективних досліджень - www.icps.kiev.ua

121. Незалежний культурологічний часопис "І" - www.ji.lviv.ua
122. Політична думка - www.politdumka.kiev.ua
123. Політична Україна - www.polit.com.ua
124. Українська правда - pravda.com.ua
125. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова - www.uceps.org.ua
126. Українсько-канадський проект "Розбудова демократії" - www.democracy.kiev.ua
127. Урядовий кур'єр - uamedia.visti.net/uk/

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН МОДУЛЯ	5
ЧАСТИНА I. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ	7
Тема 1. Політичні системи сучасного суспільства: функціонування та розвиток	7
Тема 2. Політичні процеси	15
Тема 3. Управління політичними процесами	23
Тема 4. Технології та механізми управління політичними процесами	28
Тема 5. Технології прийняття та впровадження політичних рішень	35
Тема 6. Технології контролю й управління політичними конфліктами	39
Тема 7. Інформаційні технології	49
Тема 8. Виборчі технології	57
Тема 9. Політичне прогнозування та політичне консультування як політичні технології	62
Тема 10. Політичний маркетинг	73
Тема 11. Політичний менеджмент	78
ЧАСТИНА II. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	88
Тема 12. "Ділова корзина" ¹⁷ по темі: "Політична система та політичний процес у сучасній Україні" (2+2 год)	88
Тема 13. "Мозковий штурм" ¹⁸ по темі: "Аналіз сучасних політичних процесів та їх вплив на політичну реформу України" (2+2 год)	89
Тема 14. Метод "635" ¹⁹ по темі: "Проблеми, суперечності та перспективи удосконалення управління політичними процесами в Україні" (2+2 год)	90
Тема 15. "Ділова гра" ²⁰ по темі: "Всеукраїнський референдум" (2+2 год)	91
Тема 16. "Прогресивний семінар" ²¹ по темі: "Виборчі технології" (2+2 год)	92

Тема 17. "Ділова гра" по темі: "Методика організації громадських слухань" (2+2 год)	92
Тема 18. Круглий стіл по темі: "Стратегія реформування політичних інститутів суспільства: загальні закономірності та українські реалії" (4+2 год)	93
ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ РОБІТ	95
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	97

Навчальне видання

Інституціональні особливості та технології сучасних політичних процесів

Курс лекцій і методичних матеріалів
до модуля навчальної дисципліни

Укладачі:

Афонін Едуард Андрійович
Козаков Володимир Миколайович
Усаченко Лариса Михайлівна

Київ, НАДУ

Відповідальний за випуск *В. А. Дон*
Коректори: *С. М. Шиманська, М. В. Золотова*
Технічний редактор *О. Г. Сальнікова*

Підп. до друку 05.09.2008.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Ум. друк. арк. 6,07. Обл.-вид. арк. 5,36.
Тираж 100 пр.

Видавець і виготівник: Національна академія державного управління
при Президентові України
03057, Київ-57, вул. Ежена Потье, 20; тел. 456-94-36.
E-mail: vydav@academy.kiev.ua

Свідоцтво серії ДК № 1561 від 06.11.2003.